

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

ЛИНДІНА ЄВГЕНІЯ ЮРІЇВНА

УДК 376-056.264(091)(477)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ
ОСОБАМ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук



Київ – 2026

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Українському державному університеті
імені Михайла Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант -

доктор педагогічних наук, професор
Федоренко Світлана Володимирівна,
Бердянський державний педагогічний
університет, професор кафедри прикладної
психології та логопедії (м. Запоріжжя).

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Пахомова Наталія Георгіївна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка, директор
навчально-наукового інституту спеціальної
та інклюзивної освіти (м. Полтава)

доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Соколова Ганна Борисівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», директор
навчально-наукового інституту фізичної
культури, спорту та спеціальної освіти (м. Одеса)

доктор педагогічних наук, професор
Гладуш Віктор Антонович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, професор кафедри психології,
логопедії та інклюзивної освіти (м. Житомир)

Захист відбудеться 8 вересня 2026 р. об 11.00 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д.26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України за адресою:
04060, Київ, вул. М. Берлінського, 9, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині Інституту спеціальної
педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(04060, Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Реферат розіслано 8 серпня 2026 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради



С.В. Кульбіда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку спеціальної педагогіки характеризується глибокими трансформаційними процесами, пов'язаними зі зміною суспільного розуміння особливих освітніх потреб, утвердженням людиноцентричної освітньої парадигми, розвитком інклюзивного освітнього середовища та переосмисленням механізмів підтримки осіб з особливими потребами (ООП). У цих умовах важливого значення набуває проблема забезпечення якісної логопедичної допомоги особам з ООП, оскільки мовлення та комунікація виступають не лише засобами навчання, а й базовими чинниками соціальної взаємодії, освітньої участі, особистісного розвитку та реалізації права людини на повноцінне включення в суспільне життя.

У міжнародному освітньому просторі впродовж другої половини XX – початку XXI століття відбулися суттєві зміни у трактуванні порушень розвитку, інвалідності та особливих освітніх потреб. Якщо в межах традиційної медичної та дефектологічної моделей основна увага зосереджувалася на порушенні як об'єкті корекції, то сучасні міжнародні підходи дедалі більше орієнтуються на підтримку функціонування особистості, її комунікативної участі, доступності освітнього середовища та забезпечення рівних можливостей. Визначальний вплив на цей процес справили Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами (UNESCO, 1994), Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006), у яких закладено сучасне розуміння інклюзивного навчання, права на комунікацію та необхідності створення системи комплексної підтримки особи.

У цьому контексті логопедична допомога перестає розглядатися виключно як система корекції мовленнєвих порушень і набуває значення важливого складника спеціальної освіти, психолого-педагогічного супроводу, соціальної інтеграції та забезпечення комунікативної доступності. У міжнародній науковій традиції аналогічні процеси відображено в розвитку напряму *speech-language pathology*, який еволюціонував від клініко-корекційної моделі до міждисциплінарної системи підтримки мовлення, мови, комунікації та участі особистості в освітньому й соціальному середовищі.

Трансформація наукових, соціальних і нормативно-правових підходів до можливостей і специфіки розвитку осіб з ООП суттєво вплинула й на подальший поступ української спеціальної освіти та переосмислення змісту логопедичної допомоги. Упродовж останніх десятиліть відбувається оновлення нормативно-правового забезпечення спеціальної освіти, розширення мережі інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу, модернізація професійної підготовки фахівців спеціальної освіти, розвиток нових форм корекційно-розвиткової роботи та міждисциплінарної взаємодії. Особливо інтенсивними ці процеси стали після впровадження інклюзивної освітньої моделі, реформування системи підтримки осіб з ООП та

оновлення професійних стандартів фахівців спеціальної освіти. В умовах війни, цифровізації освітнього простору та розширення дистанційних форм взаємодії значення логопедичної допомоги ще більше зростає, що актуалізує необхідність глибокого осмислення закономірностей її розвитку та історичного досвіду становлення.

Водночас розвиток логопедичної допомоги в Україні має тривалу й складну історію, що відображає еволюцію наукових уявлень про мовлення і мовленнєві порушення, зміну підходів до осіб з ООП, становлення системи спеціальної освіти, формування професійної підготовки вчителів-логопедів, розвиток наукових шкіл, спеціальних установ і організаційних форм допомоги. Саме тому сучасне реформування спеціальної освіти потребує не лише нормативного оновлення чи впровадження нових практик, а й ґрунтовного осмислення історичного шляху розвитку теорії та практики логопедичної допомоги, виявлення її закономірностей, тенденцій, суперечностей та провідних чинників розвитку.

Наукове осмислення окремих аспектів розвитку логопедії, і загалом спеціальної педагогіки представлене у працях В. Бондаря, В. Гладуша, Е. Данілавичюте, В. Засенка, В. Золотоверх, С. Коноплястої, Н. Пахомової, Л. Прохоренко, В. Синьова, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, С. Федоренко, В. Шевченка, М.Ярмаченка та інших учених. Значний внесок у дослідження історії спеціальної педагогіки, логопедичної науки, професійної підготовки кадрів і розвитку логопедичної допомоги здійснили Т. Берник, Ж.Ковальчук, О. Потапенко, М. Супрун, М. Шеремет та інші дослідники.

Разом із тим аналіз наукових джерел засвідчує, що переважна більшість досліджень зосереджена на окремих аспектах проблеми: розвитку логопедії як науки, становленні спеціальної освіти, діяльності окремих наукових шкіл, методичних засадах корекційно-розвиткової роботи або впровадженні інклюзивного навчання. Незважаючи на значний обсяг накопичених наукових знань, дотепер відсутнє цілісне дослідження, у якому становлення та розвиток вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з ООП було б розглянуто як комплексний феномен спеціальної освіти, що поєднує науково-теоретичний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний, кадрово-професійний, організаційно-практичний, соціокультурний та інклюзивний виміри розвитку.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах сучасних суспільних трансформацій, коли система логопедичної допомоги одночасно функціонує в умовах воєнних викликів, цифровізації освітнього середовища, розширення інклюзивної практики, оновлення професійних стандартів та необхідності забезпечення якісного психолого-педагогічного супроводу осіб з особливими потребами. У цих умовах актуалізується потреба в науковому осмисленні історичного досвіду розвитку логопедичної допомоги, визначенні закономірностей її становлення, виявленні провідних тенденцій і перспектив подальшого розвитку.

Таким чином, суспільна значущість вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами в системі спеціальної освіти, необхідність наукового узагальнення історичного досвіду її становлення та розвитку, потреба осмислення внеску українських учених, еволюції професійної підготовки логопедичних кадрів, інституційних трансформацій і сучасних тенденцій розвитку спеціальної освіти, а також відсутність цілісного комплексного аналізу означеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Становлення та розвиток вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалася в межах науково-дослідної теми кафедри логопедії та логопсихології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова «Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів». Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 28 жовтня 2021 р.).

Мета дослідження полягає в системному теоретико-методологічному та історико-педагогічному аналізі становлення і розвитку вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами, спрямованому на розкриття закономірностей, провідних тенденцій та особливостей її історичної трансформації в контексті подальшого розвитку спеціальної освіти України.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити системний теоретико-методологічний та історико-педагогічний аналіз проблеми становлення й розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами та визначити основні напрями її наукової розробленості у вітчизняній і зарубіжній літературі.

2. Обґрунтувати концептуальні засади дослідження, визначити методологічні підходи, принципи й критерії історико-педагогічного аналізу розвитку логопедичної допомоги.

3. Виявити соціально-історичні, наукові та культурно-освітні передумови формування уявлень про мовлення, мовленнєві порушення та шляхи їх подолання від найдавніших часів до другої половини XIX століття.

4. Дослідити становлення медико-педагогічних і дефектологічних засад логопедичної допомоги в Україні у другій половині XIX століття – 1920-х роках.

5. Розкрити особливості інституціоналізації логопедичної допомоги в системі спеціальної освіти України впродовж 1920–1940-х років.

6. Проаналізувати розвиток науково-теоретичних засад логопедії, диференціацію організаційних форм логопедичної допомоги та становлення системи підготовки логопедичних кадрів у 1940-х – 1991 рр.

7. Визначити особливості трансформації логопедичної допомоги в умовах становлення державної незалежності України, розвитку національної системи

спеціальної освіти, оновлення нормативно-правового забезпечення галузі та утвердження інклюзивної освітньої парадигми у 1991 – на початку 2020-х років.

8. Охарактеризувати сучасний інноваційно-цифровий та міждисциплінарний етап розвитку логопедичної допомоги в умовах цифровізації освіти, дистанційної та змішаної логопедичної практики, пандемії COVID-19, воєнних викликів, розширення інклюзивної практики й посилення міждисциплінарної взаємодії.

9. Розробити й науково обґрунтувати авторську періодизацію становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами, визначити її критерії, хронологічні межі, ключові історико-педагогічні ознаки, провідні тенденції, закономірності, чинники та особливості подальшого розвитку логопедичної допомоги в Україні.

Об’єкт дослідження – логопедична допомога особам з особливими освітніми потребами в системі спеціальної освіти України.

Предмет дослідження – процес становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами, його соціально-історичні, науково-теоретичні, нормативно-правові, інституційно-організаційні, кадрово-професійні та організаційно-практичні засади, тенденції, закономірності й особливості розвитку в різні історичні періоди.

Концепція дослідження ґрунтується на розумінні вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами як самостійного історико-педагогічного феномену спеціальної освіти, що має власну логіку становлення, систему наукових засад, нормативно-правове забезпечення, інституційні форми, кадрово-професійне підґрунтя, організаційно-практичні моделі реалізації та соціокультурну зумовленість. **Провідна концептуальна ідея** полягає в тому, що становлення й розвиток логопедичної допомоги в Україні не є лінійним процесом накопичення окремих методик корекції мовлення, а становить складну багаторівневу еволюцію наукових уявлень, освітньої практики, професійної підготовки, інституційної мережі та нормативно-правових механізмів підтримки осіб з ООП.

У межах дослідження логопедична допомога розглядається не лише як система корекції мовленнєвих порушень, а як складник спеціальної освіти, інклюзивного навчання, психолого-педагогічного супроводу та соціально-комунікативної підтримки особи. Такий підхід дає змогу аналізувати її розвиток у взаємозв’язку з трансформацією суспільного ставлення до осіб з ООП, еволюцією моделей спеціальної освіти та інклюзивного навчання, становленням українських наукових шкіл логопедії і спеціальної педагогіки, розвитком організаційних форм допомоги, професіоналізацією діяльності вчителя-логопеда та оновленням змісту фахової підготовки.

Концептуальна рамка дослідження передбачає цілісне вивчення становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги через поєднання соціально-історичного, науково-теоретичного, нормативно-правового,

інституційно-організаційного, кадрово-професійного, персоналістичного, організаційно-практичного, цифровізаційного та міждисциплінарного вимірів. Це уможлиблює обґрунтування авторської періодизації розвитку логопедичної допомоги, виявлення її провідних тенденцій, закономірностей, чинників і суперечностей, а також визначення особливостей сучасного етапу, пов'язаного з інклюзивною трансформацією освіти, цифровізацією освітнього простору, воєнними викликами та посиленням міждисциплінарної взаємодії.

Методологічна та теоретична основа дослідження ґрунтується на: філософських концепціях розвитку освіти, людиноцентризму, гуманізації та демократизації освітніх систем (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, В. Огнев'юк, О. Сухомлинська та ін.); концептуальних положеннях сучасної педагогічної та історико-педагогічної науки щодо закономірностей розвитку освіти, соціально-історичної обумовленості освітніх процесів, методології історико-педагогічного дослідження, принципів історизму, об'єктивності, системності та єдності історичного і логічного (А. Бойко, Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, М. Євтух, В. Майборода, Н. Побірченко, О. Пометун, О. Савченко, М. Ярмаченко, М. Дераєре, I. Goodson, A. Nóvoa та ін.); положеннях, що розкривають методологію наукового пізнання, структуру і зміст методологічних підходів, принципів і засобів історико-педагогічного дослідження (І. Бех, С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, В. Кремень, О. Сухомлинська та ін.); положеннях щодо структурно-логічної побудови історико-педагогічного матеріалу, періодизації освітніх процесів, реконструкції педагогічних явищ в історико-педагогічних дослідженнях (А. Бойко, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, М. Євтух, В. Майборода, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко ін.); положеннях про соціально-історичну зумовленість розвитку спеціальної педагогіки та системи підтримки осіб з особливими освітніми потребами (В. Бондар, Е. Данілавічюте, І. Єременко, С. Кульбіда, С. Миронова, В. Нечипоренко, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, С. Федоренко, О. Чеботарьова, В. Шевченко, М. Ярмаченко та ін.); теоретико-методологічних засадах розбудови спеціальної освіти та інклюзивного навчання, розвитку корекційно-розвиткової допомоги, психолого-педагогічного супроводу та професійної підготовки фахівців спеціальної освіти (І. Дмитрієва, В. Засенко, С. Литовченко, Н. Пахомова, Л. Прохоренко, В. Синьов, Г. Соколова, М. Супрун, В. Тищенко, С. Федоренко, А. Шевцов та ін.); положеннях українських наукових шкіл спеціальної педагогіки, логопедії та інклюзивної педагогіки щодо розвитку системи логопедичної допомоги, професійної підготовки логопедичних кадрів, психолого-педагогічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами (Е. Данілавічюте, С. Конопляста, С. Миронова, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Чеботарьова, М. Шеремет та ін.); теоріях мовленнєвої діяльності, психолінгвістичних механізмів породження та сприймання мовлення, мовленнєвого розвитку в онтогенезі та дизонтогенезі (Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет, J. Bruner, N. Chomsky та ін.); концептуальних

положеннях української наукової школи логопедії щодо структури мовленнєвих порушень, психолінгвістичних механізмів мовленнєвої діяльності, діагностики та корекції порушень мовлення (О. Боряк, Е. Данілавічюте, С. Конопляста, І. Мартиненко, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, С. Федоренко, М. Шеремет та ін.); положеннях про професіоналізацію педагогічної діяльності, компетентнісний підхід та розвиток системи підготовки логопедичних кадрів (В. Бондар, Е. Данілавічюте, В. Засенко, В. Кремень, Н. Пахомова, Л. Прохоренко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, О. Чеботарьова, А. Шевцов та ін.).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових, історико-педагогічних і спеціальних **методів** дослідження, вибір яких зумовлений предметом, метою, завданнями, хронологічними межами та міждисциплінарним характером проблеми, що досліджується: *історико-педагогічний аналіз* (дав змогу дослідити становлення та розвиток логопедичної допомоги в контексті суспільно-історичних, освітніх, наукових і соціокультурних трансформацій); *історико-генетичний метод*, (застосований для виявлення передумов виникнення логопедичної допомоги); *історико-порівняльний метод* (для зіставлення різних моделей логопедичної допомоги, форм організації спеціальної освіти, підходів до підготовки логопедичних кадрів); *історико-системний метод* (дав змогу розглядати логопедичну допомогу як цілісну систему); *історіографічний аналіз* (для вивчення стану наукової розробленості проблеми, визначення провідних напрямів дослідження, аналізу внеску учених у розвиток логопедії); *джерелознавчий аналіз* (забезпечив вивчення, систематизацію, критичне осмислення та інтерпретацію архівних документів та інших матеріалів, що відображають розвиток логопедичної допомоги в Україні); *метод термінологічного аналізу* (застосований для врахування еволюції понятійно-категоріального апарату логопедії та спеціальної освіти); *персоналістично-біографічний метод* (використаний для дослідження внеску провідних українських учених, педагогів, логопедів, дефектологів у становлення і розвиток логопедичної науки, професійної підготовки фахівців та практики логопедичної допомоги); *проблемно-хронологічний метод* (дав можливість дослідити логопедичну допомогу відповідно до логіки історичного розвитку); *метод контент-аналізу* (застосований для вивчення документів, навчально-методичних матеріалів, наукових праць та інших текстових джерел з метою виявлення тенденцій розвитку логопедичної допомоги); *структурно-функціональний метод* (забезпечив аналіз структури системи логопедичної допомоги на різних етапах її розвитку); *систематизація, класифікація та узагальнення* (використані для впорядкування емпіричного матеріалу, групування, виокремлення, узагальнення та формулювання висновків); *метод прогнозування* (дав змогу на основі виявлених тенденцій розвитку логопедичної допомоги визначити перспективні напрями її подальшого розвитку).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від найдавніших часів до сьогодення. Нижня хронологічна межа зумовлена необхідністю виявлення соціально-історичних, культурних, філософських, медичних і педагогічних передумов формування уявлень про мовлення, мовленнєві порушення та можливості їх подолання. Верхня хронологічна межа охоплює сучасний етап розвитку логопедичної допомоги в Україні, що характеризується інклюзивною трансформацією, цифровізацією освітнього простору, розвитком міждисциплінарної взаємодії, оновленням професійних стандартів, дистанційними та змішаними формами логопедичної практики, а також функціонуванням системи спеціальної освіти та інклюзивного навчання в умовах воєнних викликів.

Джерельну базу дослідження становить комплекс нормативно-правових документів різних історичних періодів, архівних матеріалів, статистичних матеріалів, офіційних звітів, довідок, аналітичних матеріалів органів управління освітою, навчально-методичних матеріалів, освітніх програм, навчальних планів, підручників, навчальних посібників, наукових праць українських і зарубіжних учених, матеріалів діяльності закладів вищої освіти, профільних кафедр спеціальної освіти та логопедії, професійних асоціацій і громадських об'єднань, електронних ресурсів органів державної влади, наукових установ, закладів вищої освіти, професійних об'єднань і міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі *вперше*:

- здійснено цілісне історико-педагогічне дослідження становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з ООП в широких хронологічних межах (від найдавніших уявлень про мовлення, мовленнєві порушення та способи їх подолання до сучасного інноваційно-цифрового й міждисциплінарного етапу розвитку логопедичної допомоги в Україні) як складного багаторівневого феномену спеціальної освіти, що поєднує науково-теоретичний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний, кадрово-професійний, організаційно-практичний, персоналістичний, соціокультурний, інклюзивний, цифровізаційний та міждисциплінарний виміри;

- теоретично обґрунтовано концептуальні засади вивчення становлення й розвитку вітчизняної логопедичної допомоги як цілісного історико-педагогічного процесу, зумовленого взаємодією суспільно-історичних, науково-теоретичних, нормативно-правових, інституційно-організаційних, кадрово-професійних, персоналістичних, соціокультурних, інклюзивних, цифровізаційних та міждисциплінарних чинників;

- обґрунтовано логопедичну допомогу як самостійний історико-педагогічний феномен спеціальної освіти, що не зводиться лише до корекції мовленнєвих порушень або історії логопедії як науки, а охоплює систему наукових знань, нормативно-правових засад, інституційних форм, професійної підготовки кадрів,

організаційно-практичних моделей, методичного забезпечення, міждисциплінарної взаємодії та соціально-комунікативної підтримки особи;

- розроблено та науково обґрунтовано авторську періодизацію становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з ООП, яка охоплює сім історичних періодів і ґрунтується на комплексному поєднанні системоутворювальних критеріїв (соціально-історичного, науково-теоретичного, інституційно-організаційного) та уточнювальних (нормативно-правового, кадрово-професійного, організаційно-практичного, персоналістичного, соціально-освітнього);

- виокремлено та обґрунтовано зміст сучасного інноваційно-цифрового й міждисциплінарного періоду розвитку логопедичної допомоги в Україні, що охоплює початок 2020-х років – дотепер і характеризується впливом пандемії COVID-19, повномасштабної війни, цифровізації освітнього простору, поширенням дистанційних і змішаних форм логопедичної практики, активізацією професійних спільнот, розширенням інклюзивної практики та посиленням міждисциплінарної взаємодії;

- доведено історичну трансформацію логопедичної допомоги від медико-педагогічних і дефектологічних практик до сучасної інклюзивної, функціонально-комунікативної, цифровізованої та міждисциплінарної системи підтримки осіб з ООП.

Удосконалено:

- підходи до використання понятійно-термінологічного апарату в історико-педагогічному дослідженні логопедичної допомоги шляхом урахування історично зумовлених змін термінології, її залежності від наукових, соціокультурних і нормативно-правових контекстів та особливостей функціонування на різних етапах розвитку спеціальної освіти;

- методологічний інструментарій історико-педагогічного аналізу розвитку логопедичної допомоги через інтеграцію історико-педагогічного, історико-генетичного, системного, інституційного, персоналістичного, аксіологічного, соціокультурного, нормативно-правового та міждисциплінарного підходів, що забезпечило цілісне осмислення логопедичної допомоги як історично змінного феномену спеціальної освіти України;

- підходи до аналізу професійної підготовки логопедичних кадрів шляхом поєднання кадрово-професійного, нормативно-освітнього, інституційного та персоналістичного вимірів, що дало змогу розкрити підготовку фахівців як важливий чинник становлення й розвитку вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги;

- підходи до аналізу інституційних трансформацій логопедичної допомоги через виявлення взаємозв'язку між змінами нормативно-правового забезпечення, розвитком організаційних форм допомоги, кадровим потенціалом системи,

діяльністю закладів вищої освіти, профільних кафедр, ІРЦ і професійних спільнот та суспільними запитами щодо підтримки осіб з ООП;

– підходи до аналізу сучасного етапу розвитку логопедичної допомоги шляхом розширення критеріїв його характеристики, зокрема через урахування впливу пандемії COVID-19, повномасштабної війни, цифровізації освіти, дистанційної та змішаної логопедичної практики, кризових суспільних трансформацій на зміст, форми, доступність і організаційні моделі надання логопедичної допомоги особам з ООП.

Дістали подальшого розвитку:

– історико-педагогічні дослідження розвитку спеціальної освіти України через розширення наукових уявлень про місце, роль і функції логопедичної допомоги в її структурі на різних етапах історичного становлення;

– наукові положення щодо генези логопедії як галузі спеціальної освіти через поглиблення уявлень про еволюцію її теоретичних засад, організаційних форм, інституційної мережі та практик надання допомоги особам із мовленнєвими порушеннями;

– дослідження процесів інституціоналізації логопедичної допомоги шляхом систематизації відомостей про становлення й розвиток спеціальних закладів освіти, логопедичних пунктів, логопедичних груп, закладів освіти для дітей із тяжкими порушеннями мовлення, ІРЦ та інших інституцій підтримки осіб з ООП;

– наукові уявлення про професіоналізацію логопедичної діяльності та розвиток системи підготовки логопедичних кадрів у закладах вищої освіти України з урахуванням трансформації спеціальної освіти, інклюзивного навчання, професійних стандартів і сучасних вимог до міждисциплінарної взаємодії фахівців;

– положення щодо розвитку українських наукових шкіл логопедії, спеціальної педагогіки та корекційної освіти через узагальнення внеску провідних учених у формування теоретичних, методичних, організаційних і персоналістичних засад логопедичної допомоги;

– наукові уявлення про трансформацію моделей психолого-педагогічного супроводу осіб з ООП в умовах розвитку інклюзивної освіти, командної взаємодії фахівців, цифровізації, пандемії COVID-19, повномасштабної війни, кризових суспільних викликів і посилення міждисциплінарного характеру логопедичної допомоги.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, висновки, узагальнення та історико-педагогічні матеріали, представлені в дисертаційному дослідженні, створюють наукове підґрунтя для подальшого розвитку спеціальної освіти України, удосконалення системи логопедичної допомоги особам з ООП, модернізації професійної підготовки фахівців спеціальної освіти та актуалізації вітчизняного історико-педагогічного досвіду в сучасних освітніх умовах.

Практичне значення мають розроблені в дослідженні підходи до історико-педагогічного аналізу розвитку логопедичної допомоги, авторська періодизація становлення та розвитку вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги, визначені критерії періодизації, а також систематизовані тенденції й закономірності розвитку логопедичної науки та практики. Вони можуть бути використані у подальших історико-педагогічних, логопедичних, дефектологічних та міждисциплінарних дослідженнях. Матеріали дослідження можуть бути використані при удосконаленні змісту освітньо-професійних програм в процесі підготовки вчителів-логопедів, розроблення професійних стандартів, оновлення компетентнісної моделі сучасного фахівця спеціальної освіти, удосконалення системи практичної підготовки та післядипломної освіти вчителів-логопедів.

Матеріали дослідження можуть бути використані в діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, спеціальних і інклюзивних закладів освіти, центрів професійного розвитку педагогічних працівників, науково-методичних установ, професійних об'єднань і громадських організацій, діяльність яких пов'язана з організацією логопедичної допомоги та психолого-педагогічного супроводу осіб з ООП та у ЗВО під час підготовки здобувачів спеціальності А6 Спеціальна освіта, зокрема спеціалізацій, пов'язаних із логопедією, а також у процесі підготовки навчально-методичних матеріалів, освітніх програм, курсів вибіркових дисциплін, програм практичної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців.

Практичне значення дослідження посилюється також актуалізацією сучасних викликів розвитку логопедичної допомоги в Україні в умовах війни, цифровізації освітнього простору, розширення інклюзивного навчання та необхідності міждисциплінарної взаємодії фахівців. Узагальнені в дисертації результати можуть бути використані при розробленні сучасних моделей логопедичного супроводу, організації дистанційної та змішаної логопедичної допомоги, оновлення методичного забезпечення корекційно-розвиткової роботи в умовах кризових суспільних трансформацій.

Суттєве практичне значення мають введені до наукового обігу та систематизовані архівні, нормативно-правові, навчально-методичні й інституційні матеріали, які можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях з історії педагогіки, спеціальної освіти, логопедії, професійної підготовки фахівців спеціальної освіти, а також у процесі створення науково-методичних, навчальних та історико-педагогічних праць.

Результати дослідження сприяють збереженню та актуалізації вітчизняної логопедичної спадщини, осмисленню внеску українських учених, вчителів-логопедів, корекційних педагогів, спеціальних психологів, наукових шкіл і професійних спільнот у розвиток теорії та практики логопедичної допомоги. Це створює підґрунтя для подальшого формування національно орієнтованої концепції розвитку логопедичної науки і практики в Україні, побудованої на поєднанні

історико-педагогічного досвіду, сучасних інклюзивних підходів і міждисциплінарної моделі підтримки осіб з ООП.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 64-13/448 від 15.06.2026); Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнтка (довідка № 12/26 від 28.04.2026); Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (довідка № 01-21/572 від 12.06.2026); Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-15/1217 від 16.06.2026); Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (довідка №13 1/509-1 від 01.06.2026); Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Лиманської міської ради Донецької області (довідка № 04/25 від 07.05.2026); Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Мар'їнської міської військово-цивільної адміністрації Покровського району Донецької області (довідка № 01-19/09 від 27.05.2026); Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Торецької міської військово-цивільної адміністрації Бахмутського району Донецької області (довідка № 6 від 22.05.2026).

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що всі наукові положення, теоретико-методологічні засади, історико-педагогічні узагальнення, авторська періодизація, висновки та результати дисертаційного дослідження, що виносяться на захист, здобуто, обґрунтовано й сформульовано авторкою самостійно.

У спільній науковій статті «Developing Grammatical Competence in Preschoolers» особистий внесок здобувачки полягає в аналізі окремих аспектів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, зокрема значення формування граматичної компетентності як складової мовленнєвої готовності дитини до навчання [2]. У спільній публікації «Research of the problem of autism and autistic disorders: Theoretical aspect» авторкою проаналізовано теоретичні підходи до розуміння особливостей розвитку дітей із розладами аутистичного спектра та визначено значення психолого-педагогічного супроводу в системі допомоги дітям з особливими освітніми потребами [3]. У науковій статті «Psychological and pedagogical technologies in working with children with special educational needs: Neuropedagogical aspect» особистий внесок здобувачки полягає у висвітленні психолого-педагогічних і нейропедагогічних аспектів роботи з дітьми з ООП та обґрунтуванні значущості міждисциплінарного підходу для сучасної логопедичної практики [4]. У спільній науковій публікації «Logopedic technologies in work with children with special educational needs» авторкою проаналізовано сучасні логопедичні технології, що застосовуються в роботі з дітьми з ООП, визначено їх корекційно-розвитковий потенціал і значення для оновлення змісту логопедичної допомоги в умовах спеціальної та інклюзивної освіти [5]. У статті «Organizational adaptation for inclusive education in universities amidst war» особистий внесок здобувачки полягає в аналізі організаційної адаптації освітнього середовища до

умов воєнного стану, визначенні викликів для інклюзивної освіти та осмисленні впливу воєнних чинників на систему підтримки осіб з ООП [6]. У спільній науковій статті «Ретроспективний аналіз логопедичної допомоги дітям із порушеннями інтелектуального розвитку» дисертанткою здійснено історико-педагогічний аналіз становлення логопедичної допомоги дітям із порушеннями інтелектуального розвитку, узагальнено особливості її організації та визначено зв'язок відповідних практик із розвитком спеціальної освіти в Україні [10]. У спільній публікації «Ключові віхи в розвитку логопедії: з часів античного світу до початку XVIII століття» особистий внесок здобувачки полягає в аналізі ранніх історичних уявлень про мовлення, мовленнєві порушення та способи їх подолання, окресленні хронології формування передумов логопедичної допомоги й узагальненні історико-педагогічного матеріалу, використаного в дисертаційному дослідженні [13]. У спільній статті «Наукова активність науково-педагогічних працівників університету: рефлексії впливу умов сучасності» авторкою проаналізовано вплив сучасних соціальних, освітніх і кризових умов на професійну діяльність науково-педагогічних працівників, що дало змогу врахувати трансформації освітньо-наукового середовища в контексті сучасного розвитку спеціальної освіти [15]. У спільній публікації «Імплементация європейських стандартів і рекомендацій у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні: виклики та можливості» особистий внесок здобувачки полягає в аналізі окремих аспектів упровадження європейських підходів до інклюзивної вищої освіти та визначенні їх значення для розвитку освітньої підтримки осіб з ООП в Україні [16]. У спільній статті «The impact of Playdough games on the development of oral motor skills in preschool children with childhood apraxia of speech» внесок дисертантки полягає в аналізі значення ігрових технологій для розвитку орально-моторних навичок у дітей дошкільного віку з апраксією мовлення та визначенні їх корекційно-розвиткового потенціалу в логопедичній роботі [27]. У спільній публікації «Витоки та становлення логопедичної допомоги: від давнини до початку інституціоналізації в Україні (до 1960-х рр.)» здобувачкою здійснено історико-педагогічне узагальнення передумов становлення логопедичної допомоги, простежено еволюцію уявлень про мовлення та мовленнєві порушення, визначено ключові ознаки переходу від доінституційних форм допомоги до організованих практик спеціальної освіти [28]. У спільній статті «Historical milestones of Ukrainian speech therapy: From origins to the present» особистий внесок здобувачки полягає у визначенні ключових історичних етапів розвитку української логопедії, узагальненні провідних тенденцій її становлення та окресленні логіки трансформації логопедичної допомоги від витоків до сучасного етапу [29]. У спільній науковій публікації «Євгенія Федорівна Соботович: життя з присвятою логопедії (до 90-річчя з дня народження)» здобувачкою розкрито значення науково-педагогічної спадщини Є. Ф. Соботович для розвитку вітчизняної логопедії, психолінгвістичних засад дослідження мовленнєвої діяльності та формування української наукової школи логопедії [30].

Апробація та впровадження результатів. Основні положення та результати дослідження були представлені та схвалені на *міжнародних* конгресах, конференціях та семінарах: «Діти з особливими освітніми потребами в освітньому просторі» (м. Чернівці, 2019), «Scientific achievements of modern society» (Ліверпуль, 2020), «Historical and methodological aspect of correctional work with children with disabilities of intellectual development» (Німеччина, 2020), «Project approach in the didactic process of universities – international dimension» (Польща-Словаччина, 2020), «Особливі діти: освіта і соціалізація» (м. Запоріжжя, 2020), «Science and education: problems, prospects and innovations» (Японія, 2020), «Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики» (м. Київ, 2020), «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (м. Суми, 2020), «Science. Innovation. Quality» (м. Бердянськ, 2020), «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (м. Київ, 2021), «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 2021), «Сучасні тенденції та концептуальні напрями розвитку інклюзивних практик» (м. Мелітополь, 2021), «Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій» (м. Чернівці, 2021), «Діти з особливими потребами: від рівних прав – до рівних можливостей» (м. Київ, 2021), «Європейські практики інклюзивної освіти» (м. Київ, 2022), «В подоланні соціальних та культурних викликів: Європа разом з Україною» (м. Київ, 2022), «Стан та тенденції розвитку науки, освіти і суспільства: збірник тез доповідей» (м. Полтава, 2022), «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 2022), «Актуальні проблеми логопедії та логопсихології» (м. Київ, 2023), «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (м. Суми, 2024), «Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти» (м. Рівне, 2024), «Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: реалії, загрози та перспективи» (м. Лубни, 2025), «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 2025), «Становлення особистості в умовах сучасного розвитку суспільства: психолого-педагогічний, корекційно-реабілітаційний, соціальний і медичний аспекти» (м. Полтава, 2026); *всеукраїнських конференціях*: «Інноваційні підходи в освіті дітей з особливими освітніми потребами» (м. Львів 2018), «Інноваційні підходи в освіті дітей із особливими освітніми потребами» (м. Бердянськ, 2019), «Актуальні проблеми навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами освітніх реаліях України» (м. Київ, 2019), «Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат» (м. Тернопіль, 2021), «Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами» (м. Київ, 2021), «Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття» (м. Запоріжжя, 2021), «Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти» (м. Запоріжжя, 2022), «Корекційна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного

стану: реалії та перспективи» (м. Полтава, 2022), «Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами» (м. Київ, 2023), «Коучинг, менторинг, тьюторинг і фасилітація в інклюзії: стратегії відновлення» виконала програму в повному обсязі 30 год. (м. Львів, 2023), «Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття» (м. Кам'янець-Подільський, 2024), «Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти» (м. Харків, 2024), «Становлення особистості в умовах сучасного розвитку суспільства: психолого-педагогічний, корекційно-реабілітаційний, соціальний та медичний аспект» (м. Полтава, 2024), «Наука. Студентство. Сучасність. Незламність поступу української молоді» (м. Миколаїв, 2024), «Соціально-освітні домінанти підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти» (м. Запоріжжя, 2024), «Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття» (м. Запоріжжя, 2024), «Українська логопедія в епоху змін» (м. Кам'янець-Подільський, 2025), «Психолінгвістичний та нейролінгвістичний підходи в логопедії: міждисциплінарний діалог (до 90-річчя з дня народження проф. Є. Соботович)» (м. Київ, 2025), «Соціальна робота, спеціальна та інклюзивна освіта: вітчизняний і зарубіжний досвід професійної підготовки фахівців» (м. Дрогобич, 2026).

Кандидатська дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук була захищена в 2016 році на тему «Внесок науково-педагогічної спадщини Є. Ф. Соботович у розвиток вітчизняної логопедії» за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка у спеціалізованій вченій раді Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Матеріали кандидатської дисертації не дублюють основних результатів докторського дослідження та використані лише в межах наукової наступності дослідження проблеми розвитку вітчизняної логопедії. Водночас тема, мета, завдання, об'єкт, предмет, методологічні засади, джерельна база, концепція, авторська періодизація, наукова новизна, теоретичні положення, висновки та практичні результати докторської дисертації є самостійними й становлять окреме завершене наукове дослідження.

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження опубліковано в 59 наукових і науково-методичних працях: 6 – внесено до наукометричних баз даних Scopus та Web of Science; 24 – у фахових виданнях України; 3 – колективних монографіях; 20 – матеріалах наукових конференцій та 6 у інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел (495 найменування, із них 50 – іноземними мовами), додатків. Загальний обсяг роботи становить 598 сторінки, з них основний зміст дисертації викладено на 524 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено зв'язок дисертації з науковими програмами, планами й темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито концептуальні положення, методологічну та теоретичну основу, методи, хронологічні межі й джерельну базу дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення, апробацію та впровадження результатів, подано відомості про публікації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі «Теоретико-понятійні, термінологічні та нормативно-інституційні засади дослідження логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами» здійснено аналіз ступеня наукової розробленості проблеми, простежено еволюцію наукових, соціальних і правових підходів до розуміння категорії «особи з особливими освітніми потребами», обґрунтовано логопедичну допомогу як наукову категорію й об'єкт історико-педагогічного аналізу, схарактеризовано нормативно-правові та інституційні засади її становлення і розвитку.

Встановлено, що проблема логопедичної допомоги має міждисциплінарний характер і формувалася на перетині історії спеціальної педагогіки, логопедії, психології мовлення, психолінгвістики, інклюзивного навчання, професійної підготовки фахівців і нормативно-правового забезпечення підтримки осіб з ООП. Доведено, що її наукове осмислення відбувалося поступово: від вивчення окремих мовленнєвих порушень, методик їх корекції та організації спеціального навчання до сучасного розуміння логопедичної допомоги як складника спеціальної освіти, психолого-педагогічного супроводу, комунікативної підтримки та забезпечення освітньої участі особи. У цьому контексті враховано наукові положення В. Бондаря, В. Засенка, Л. Прохоренко, В. Синьова, М. Супруна, С. Федоренко, М. Ярмаченка щодо розвитку спеціальної освіти, а також праці Е. Данілавічюте, С. Коноплястої, Н. Пахомової, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шеремет та інших учених, у яких розкрито теоретико-методичні засади логопедії, мовленнєвого розвитку, діагностики й корекції мовленнєвих порушень.

У розділі проаналізовано еволюцію наукових і суспільних підходів до осіб з особливими освітніми потребами, зокрема перехід від медичної та дефектологічної моделей до соціальної, правозахисної та інклюзивної парадигм. Показано, що зміна розуміння особливих освітніх потреб зумовила переосмислення мети, змісту й функцій логопедичної допомоги: від переважно корекційного впливу на мовленнєве порушення до комплексної підтримки мовленнєвого розвитку, комунікативної участі, соціальної взаємодії та освітньої інтеграції особи.

У межах дослідження виведено й теоретично обґрунтовано авторське визначення поняття «*логопедична допомога*», яке розглядається як історично зумовлена, науково обґрунтована та інституційно організована система психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових, діагностичних, профілактичних, консультативних і навчально-методичних заходів, спрямованих на виявлення,

попередження, подолання та компенсацію порушень мовлення і комунікації, підтримку мовленнєвого розвитку осіб з особливими освітніми потребами, забезпечення їх повноцінної участі в освітньому процесі, соціальній взаємодії та суспільному житті.

Схарактеризовано нормативно-правові та інституційні засади розвитку логопедичної допомоги в Україні. Визначено, що її становлення й трансформація були пов'язані зі зміною державної освітньої політики, розвитком спеціальних закладів освіти, логопедичних пунктів, логопедичних груп, інклюзивно-ресурсних центрів, оновленням професійних функцій вчителя-логопеда та розширенням міждисциплінарної взаємодії фахівців. Обґрунтовано, що саме поєднання науково-теоретичного, термінологічного, нормативно-правового та інституційного аналізу створює підґрунтя для подальшої історико-педагогічної реконструкції розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги.

У другому розділі «Методологічні, історіографічні підходи та періодизація становлення і розвитку теорії й практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами» обґрунтовано методологічні підходи й принципи дослідження, проаналізовано наукові підходи до періодизації розвитку спеціальної освіти і логопедичної допомоги, визначено методологічні засади та критерії авторської періодизації досліджуваного феномену. Доведено, що становлення і розвиток логопедичної допомоги особам з ООП неможливо розглядати лише в межах історії логопедії як науки чи історії окремих методик корекції мовлення. Цей процес потребує комплексного історико-педагогічного аналізу, що враховує зміну наукових уявлень про мовлення і мовленнєві порушення, трансформацію суспільного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, розвиток спеціальної освіти, інституційних форм допомоги, нормативно-правового забезпечення, професійної підготовки логопедичних кадрів та сучасних моделей психолого-педагогічного супроводу.

Методологічну основу дослідження становить поєднання історико-педагогічного, історико-генетичного, системного, інституційного, аксіологічного, антропологічного, соціокультурного, персоналістичного, нормативно-правового, компетентнісного, міждисциплінарного та парадигмального підходів. Історико-педагогічний і проблемно-хронологічний підходи дали змогу простежити розвиток логопедичної допомоги в динаміці суспільно-освітніх змін; системний – розглянути її як цілісний феномен спеціальної освіти; інституційний – виявити роль спеціальних закладів освіти, логопедичних пунктів, логопедичних груп, закладів вищої освіти, ІРЦ і професійних спільнот; персоналістичний – розкрити внесок провідних українських учених; нормативно-правовий – простежити вплив державної освітньої політики на організацію логопедичної допомоги; компетентнісний – дослідити зміну професійних функцій логопеда; міждисциплінарний – показати зв'язок логопедії зі спеціальною педагогікою,

психологією, психолінгвістикою, медициною, соціальною педагогікою та інклюзією.

При обґрунтуванні методологічних засад і критеріїв періодизації враховано напрацювання українських учених у галузі історії педагогіки, спеціальної педагогіки, логопедії та методології історико-педагогічного дослідження, зокрема В. Бондаря, Т. Берник, В. Гладуша, Е. Данілавичюте, Н. Гупан, Н. Дічек, Ж. Ковальчук, О. Потапенко, М. Супруна, О. Сухомлинської, С. Федоренко, В. Шевченка, М. Ярмаченка та ін. Це дало змогу розглядати логопедичну допомогу як історично змінний, соціально зумовлений і науково обґрунтований феномен спеціальної освіти.

На основі аналізу наукових підходів до періодизації розвитку спеціальної освіти, логопедії та логопедичної допомоги визначено, що наявні періодизації переважно відображають або загальну історію спеціальної освіти, або розвиток логопедії як галузі наукового знання, або окремі організаційні форми допомоги дітям з мовленнєвими порушеннями. Водночас вони не охоплюють повною мірою логопедичну допомогу як цілісний історико-педагогічний феномен, що поєднує теорію, практику, нормативно-правове забезпечення, інституційну мережу, професійну підготовку кадрів, соціокультурні чинники, інклюзивні трансформації та сучасні цифрові виклики. Це зумовило необхідність розроблення авторської періодизації становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з ООП.

Авторська періодизація ґрунтується не лише на хронологічному принципі, а передусім на зміні провідних критеріїв розвитку логопедичної допомоги: соціально-історичного, науково-теоретичного, нормативно-правового, інституційно-організаційного, кадрово-професійного, персоналістичного, організаційно-практичного, соціально-освітнього, цифровізаційного та міждисциплінарного. З урахуванням цих критеріїв виокремлено сім історичних періодів становлення та розвитку вітчизняної логопедичної допомоги.

Узагальнену характеристику авторської періодизації становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами подано в таблиці.

Таблиця

**Періодизація становлення та розвитку теорії та практики
логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами**

Період	Хронологічні межі	Змістова характеристика періоду
Передумовний (доінституційний) період становлення уявлень про мовлення та мовленнєві порушення	від найдавніших часів до другої половини XIX ст.	Формування первинних філософських, медичних, педагогічних і соціокультурних уявлень про мовлення, мовленнєві порушення та можливості допомоги особам із труднощами комунікації.

Медико-педагогічний та дефектологічний період зародження логопедичної допомоги	друга половина XIX ст. – 1920-ті рр.	Становлення наукових передумов логопедичної допомоги, розвиток медико-педагогічного осмислення мовленнєвих порушень, формування дефектологічних підходів до навчання і виховання дітей з порушеннями розвитку.
Інституціоналізація логопедичної допомоги в системі дефектологічної освіти	1920 – 1940-ві рр.	Поява організаційних форм спеціальної допомоги дітям із мовленнєвими порушеннями, становлення спеціальних закладів, перших логопедичних практик і нормативних засад організації допомоги.
Науково-системний період розвитку логопедії та диференціації логопедичної допомоги	1940-ві рр. – 1991 р.	Розвиток логопедії як складника спеціальної педагогіки, формування науково-методичних засад логопедичної роботи, розширення мережі спеціальних закладів, логопедичних груп і логопедичних пунктів, становлення системи підготовки логопедичних кадрів.
Трансформаційно-реформаційний період розвитку логопедичної допомоги в умовах незалежної України	1991 р. – початок 2010-х рр.	Переосмислення логопедичної допомоги в умовах державної незалежності України, реформування спеціальної освіти, оновлення нормативно-правових засад, розвиток національної системи підготовки фахівців.
Інклюзивно-інтеграційний період розвитку логопедичної допомоги	2010-ті рр. – 2020-х рр.	Інтенсивне впровадження інклюзивної освітньої парадигми, створення інклюзивно-ресурсних центрів, розширення психолого-педагогічного супроводу та зміна професійних функцій вчителя-логопеда в команді супроводу.
Сучасний інноваційно-цифровий та міждисциплінарний період розвитку логопедичної допомоги	початок 2020-х рр. – дотепер.	Розвиток логопедичної допомоги в умовах цифровізації, пандемії COVID-19, воєнних викликів, дистанційних і змішаних форм роботи, активізації професійних спільнот та посилення міждисциплінарної взаємодії.

Доведено, що запропонована періодизація дає змогу простежити не лише послідовність історичних змін, а й внутрішню логіку розвитку логопедичної допомоги: від первинних уявлень про мовлення та мовленнєві порушення до сучасної системи спеціальної педагогіки, у якій логопедична допомога функціонує як складник психолого-педагогічного супроводу, комунікативної підтримки, освітньої участі та соціальної інтеграції особи. Доведено, що кожен період характеризується власними домінантами розвитку, провідними інституційними формами, науковими підходами, кадровими змінами та суспільно-освітніми запитам. Такий підхід забезпечив цілісне осмислення логопедичної допомоги як історично змінного, соціально зумовленого та науково обґрунтованого феномену спеціальної освіти України.

У третьому розділі «Історичні та соціокультурні передумови виникнення логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами (від найдавніших часів – до 1940-х рр.)» розкрито історико-педагогічну логіку формування передумов логопедичної допомоги відповідно до перших трьох періодів авторської періодизації: передумовного, або доінституційного; медико-педагогічного та дефектологічного; періоду інституціоналізації логопедичної допомоги. Аналіз здійснено з урахуванням соціально-історичного, науково-теоретичного, інституційно-організаційного, персоналістичного та організаційно-практичного критеріїв, що дало змогу простежити поступовий перехід від фрагментарних уявлень про мовлення й мовленнєві порушення до формування наукових, медико-педагогічних і організаційних засад логопедичної допомоги.

У межах передумовного, або доінституційного, періоду (від найдавніших часів до другої половини XIX ст.) встановлено, що витoki логопедичної допомоги пов'язані з поступовим накопиченням знань про мовлення як психофізіологічний, пізнавальний, соціальний і культурний феномен. Проаналізовано формування уявлень про мовлення та мовленнєві порушення в історії розвитку людської цивілізації: від первинних міфологічних, релігійних і філософських пояснень природи мовлення до античних, середньовічних і ранньомодерних підходів, у межах яких мовлення почало осмислюватися як важлива ознака людського розвитку, мислення, навчання й соціальної взаємодії. Показано, що на цьому етапі ще не існувало спеціально організованої логопедичної допомоги, втім формувалися її віддалені соціокультурні, філософські, медичні й педагогічні передумови.

У процесі аналізу історичних передумов логопедичної допомоги враховано ідеї мислителів, лікарів і педагогів, які в різні історичні періоди сприяли формуванню уявлень про мовлення, його порушення та можливості педагогічного впливу, зокрема Арістотеля, Галена, Гіппократа, А. Гольдмана, Ж.-М. Ітара, Й.-Г. Песталоцці, Е. Сегена, І. Сікорського та їхні погляди й практичні підходи створили підґрунтя для переходу від загальних медико-філософських уявлень до спеціально організованої допомоги особам з порушеннями розвитку та мовлення.

У межах медико-педагогічного та дефектологічного періоду розкрито розвиток наукових підходів до осмислення мовленнєвих порушень у XIX – на початку XX століття. Встановлено, що саме в цей час мовленнєві порушення поступово почали розглядатися не лише як індивідуальне порушення або медична проблема, а як явище, що потребує спеціального вивчення, педагогічного впливу, корекційної роботи й підготовки фахівців. Обґрунтовано, що медико-педагогічний напрям став перехідною ланкою між доінституційними уявленнями про мовлення і подальшим становленням логопедичної допомоги як спеціально організованої практики. У цей період важливого значення набули розвиток медицини, психології, педагогіки, фізіології мовлення, психоневрології, а також становлення дефектологічних підходів до навчання, виховання й корекційної підтримки дітей з порушеннями розвитку.

Окрему увагу приділено формуванню наукових передумов логопедичної допомоги в Україні у XIX – на початку XX століття. Показано, що розвиток освітніх, медичних і благодійних практик, діяльність спеціальних закладів, поява перших спроб системної допомоги дітям з порушеннями розвитку та мовлення створили підґрунтя для подальшої інституціоналізації логопедичної роботи. Доведено, що на цьому етапі відбувалося поступове виокремлення мовленнєвих порушень як об'єкта наукового й педагогічного аналізу, формувалася потреба в спеціальних методах навчання і корекції, а також у фахівцях, здатних здійснювати відповідну допомогу.

У межах періоду інституціоналізації логопедичної допомоги, що охоплює 1920–1940-ві рр., проаналізовано перехід від окремих медико-педагогічних і дефектологічних практик до організаційного оформлення допомоги дітям із мовленнєвими порушеннями в системі спеціальної педагогіки. Визначено, що провідними ознаками цього періоду стали розвиток спеціальних освітніх установ, поява перших логопедичних практик, формування нормативних і організаційних підходів до роботи з дітьми, які мали мовленнєві порушення, а також поступове усвідомлення необхідності спеціальної підготовки педагогічних кадрів. Доведено, що саме в цей період логопедична допомога почала набувати ознак цілеспрямованої, організованої та соціально необхідної складової спеціальної освіти.

Встановлено, що історичні та соціокультурні передумови виникнення логопедичної допомоги формувалися під впливом кількох взаємопов'язаних чинників: розвитку уявлень про мовлення як основу мислення, навчання і комунікації; поступового наукового осмислення мовленнєвих порушень; становлення медико-педагогічних і дефектологічних підходів; розвитку спеціальних освітніх практик; появи перших організаційних форм допомоги дітям із порушеннями мовлення; актуалізації потреби у фаховій підготовці кадрів. Обґрунтовано, що саме поєднання цих передумов забезпечило перехід від розрізнених уявлень і практик до подальшої інституціоналізації логопедичної допомоги в системі спеціальної освіти України.

У четвертому розділі «Розвиток теорії та практики логопедичної допомоги в Україні в умовах інституціоналізації спеціальної освіти» розкрито розвиток логопедичної допомоги в межах науково-системного періоду авторської періодизації, що охоплює повоєнне відновлення спеціальної освіти після Другої світової війни, формування організаційно-методичних засад логопедичної роботи, розширення мережі спеціальних закладів, логопедичних груп і логопедичних пунктів, а також поступову трансформацію логопедичної допомоги в умовах державної незалежності України та реформування спеціальної освіти. Аналіз здійснено з урахуванням соціально-історичного, науково-теоретичного, нормативно-правового, інституційно-організаційного, кадрово-професійного, організаційно-практичного та персоналістичного критеріїв.

Встановлено, що повоєнний етап розвитку логопедичної допомоги був пов'язаний із відновленням системи спеціальної освіти, актуалізацією проблеми навчання і виховання дітей із порушеннями розвитку, потребою в організації корекційної роботи та кадровому забезпеченні спеціальних закладів. У цей період логопедична робота поступово набувала більш системного характеру, а допомога дітям із порушеннями мовлення почала розглядатися як важливий складник спеціального навчання, виховання та корекційно-розвиткового впливу. Особливого значення набували організаційні рішення щодо функціонування спеціальних шкіл, дошкільних закладів освіти, логопедичних груп, а також методичного забезпечення роботи з дітьми, які мали різні форми мовленнєвих порушень.

У 1940–1960-х рр. відбувалося формування організаційно-методичних засад логопедичної допомоги, що виявилось в поступовому унормуванні змісту логопедичної роботи, розвитку діагностичних і корекційних підходів, накопиченні практичного досвіду роботи з дітьми з порушеннями мовлення в дошкільних, шкільних і спеціальних освітніх установах. Логопедична допомога цього часу розвивалася в тісному зв'язку зі спеціальною педагогікою, психологією, медициною та практикою спеціального навчання. Доведено, що саме в цей період створювалися передумови для подальшої диференціації організаційних форм логопедичної роботи та її поступового виокремлення як необхідного напрямку спеціальної освіти.

У 1970–1980-х рр. розвиток логопедичної допомоги характеризувався розширенням мережі спеціальних закладів освіти, логопедичних груп, логопедичних пунктів, удосконаленням змісту корекційно-розвиткової роботи та активізацією науково-методичних пошуків у галузі логопедії. У цей час логопедична допомога набувала більш чіткої організаційної структури, а її зміст дедалі більше спирався на наукові уявлення про структуру мовленнєвого порушення, механізми мовленнєвої діяльності, зв'язок мовлення з пізнавальним, психічним і соціальним розвитком дитини. Розвиток логопедичних пунктів і груп сприяв підвищенню доступності допомоги дітям із мовленнєвими порушеннями та закріпленню логопедичної роботи як важливого компонента освітньої системи.

Обґрунтовано, що друга половина ХХ століття стала періодом науково-системного розвитку логопедичної допомоги в Україні. У цей час поглиблювалися теоретичні уявлення про мовлення, мовленнєві порушення, їх структуру, причини та механізми; удосконалювалися методи діагностики, корекції та профілактики мовленнєвих порушень; розвивалася логопедична робота в закладах дошкільної, шкільної та спеціальної освіти; формувалася система професійної підготовки логопедичних кадрів; посилювалася роль науково-дослідних установ, закладів вищої освіти, кафедр і наукових шкіл у розробленні теоретичних, методичних та організаційних засад логопедичної допомоги.

Персоналістичний аналіз засвідчив вагомий внесок українських учених у становлення науково-системного етапу розвитку логопедичної допомоги. Особливе

значення мали праці Є. Соботович, у яких обґрунтовано психолінгвістичні засади аналізу мовленнєвої діяльності та мовленнєвих порушень; науково-методична й організаційна діяльність І. Дьоміної, А. Винокура, Р. Краєвського, М. Савченко, Л. Смірної, О. Гопіченко, пов'язана з розвитком шкільної та дошкільної логопедії, методичного забезпечення логопедичної роботи й підготовки фахівців; а також праці В. Бондаря, В. Синьова, М. Ярмаченка, що створили теоретико-методологічне підґрунтя розвитку спеціальної педагогіки як наукової галузі. Подальше поглиблення теоретико-методичних засад логопедичної роботи пов'язане з дослідженнями Е. Данілавичюте, С. Коноплястої, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Пахомової, М. Шеремет та інших представників української логопедичної науки. Особливу увагу в розділі приділено персоналістичному виміру розвитку логопедичної допомоги.

Показано, що становлення української логопедичної науки й практики у другій половині ХХ століття було пов'язане з діяльністю провідних учених, наукових шкіл і фахових осередків, які забезпечили перехід від переважно практико-орієнтованого досвіду корекції мовлення до науково обґрунтованої системи логопедичної роботи. У цьому контексті вагомого значення набули дослідження, спрямовані на психолінгвістичне, психолого-педагогічне, нейропсихологічне та методичне осмислення мовленнєвих порушень, а також на розроблення змісту логопедичної допомоги різним категоріям порушень.

Окремо розкрито трансформацію логопедичної допомоги в Україні після 1991 р., коли розвиток спеціальної освіти почав відбуватися в умовах державної незалежності, оновлення освітньої політики, гуманізації суспільного ставлення до осіб з порушеннями розвитку та поступового переосмислення змісту корекційної допомоги. Визначено, що цей етап став перехідним від традиційної спеціально-освітньої моделі до подальших інклюзивних трансформацій, які активізувалися у ХХІ столітті. У цей час логопедична допомога зберігала зв'язок зі спеціальною педагогікою, але водночас поступово розширювала свої функції, орієнтуючись не лише на корекцію мовленнєвих порушень, а й на розвиток комунікації, підтримку освітньої участі та соціальної адаптації осіб з ООП.

Доведено, що розвиток логопедичної допомоги у 1940-х рр. – 1991 р. та в перші десятиліття державної незалежності України відображає перехід від інституційного становлення до науково-системного оформлення логопедичної теорії і практики. Провідними ознаками цього процесу стали: розширення організаційних форм допомоги, посилення науково-методичного забезпечення логопедичної роботи, формування професійної підготовки кадрів, розвиток вітчизняних наукових шкіл, поглиблення уявлень про мовленнєві порушення, поступова зміна функцій логопеда, інтеграція логопедичної допомоги в ширшу систему спеціальної освіти та психолого-педагогічного супроводу. Узагальнено, що саме цей період створив теоретичне, організаційне й кадрове підґрунтя для подальшої трансформації логопедичної допомоги в умовах інклюзивної освіти.

У п'ятому розділі «Історія підготовки кадрів для роботи з особами з особливими освітніми потребами» розкрито кадрово-професійний вимір становлення та розвитку вітчизняної логопедичної допомоги як один із провідних критеріїв авторської періодизації. Досліджено підготовку педагогів для роботи з дітьми з порушеннями розвитку в післявоєнний період, формування системи підготовки вчителів-логопедів у другій половині ХХ століття, розвиток логопедичної освіти в умовах реформування спеціальної та інклюзивної освіти, становлення кафедральної мережі підготовки фахівців у галузі логопедії в закладах вищої освіти України та особливості професійної підготовки вчителів-логопедів у сучасних умовах.

Встановлено, що кадрове забезпечення було одним із визначальних чинників інституціоналізації, науково-системного оформлення та подальшої трансформації логопедичної допомоги. У післявоєнний період підготовка педагогів для роботи з дітьми з порушеннями розвитку була пов'язана з відновленням системи спеціальної освіти, потребою у фахівцях для спеціальних закладів і поступовим формуванням дефектологічного напрямку професійної освіти. На цьому етапі логопедична підготовка ще не мала повної самостійності, однак поступово виокремлювалася в межах підготовки педагогічних кадрів для спеціальної освіти.

У другій половині ХХ століття, що відповідає науково-системному періоду розвитку логопедичної допомоги, відбувалося формування системи підготовки вчителів-логопедів, розширення змісту логопедичної освіти, посилення зв'язку теоретичної підготовки з практикою роботи у спеціальних дошкільних, шкільних і медико-педагогічних установах. Саме в цей період підготовка логопедичних кадрів стала важливою умовою розвитку організаційних форм логопедичної допомоги, зокрема логопедичних пунктів, логопедичних груп, спеціальних шкіл і закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Професійна підготовка вчителів-логопедів сприяла унормуванню змісту логопедичної роботи, поширенню науково обґрунтованих методів діагностики та корекції мовленнєвих порушень, а також формуванню професійної ідентичності фахівця.

Доведено, що в умовах державної незалежності України підготовка логопедичних кадрів набула нових ознак, пов'язаних із реформуванням спеціальної освіти, оновленням освітніх програм, переходом до ступеневої системи вищої освіти, розвитком компетентнісного підходу та поступовим входженням логопедичної освіти в контекст інклюзивної парадигми. Зміст професійної підготовки вчителя-логопеда почав орієнтуватися не лише на засвоєння методик корекції мовленнєвих порушень, а й на формування здатності до діагностичної, консультативної, корекційно-розвиткової, командної, просвітницької та міждисциплінарної діяльності.

Особливу увагу приділено кафедральній мережі підготовки фахівців у галузі логопедії в ЗВО України. Визначено, що кафедри спеціальної освіти, логопедії, корекційної педагогіки, спеціальної психології та суміжних галузей стали

важливими осередками не лише професійної підготовки логопедів, а й розвитку наукових шкіл, методичного забезпечення, дослідницьких напрямів і практико-орієнтованої логопедичної освіти. Їх діяльність забезпечувала наступність між науковими здобутками вітчизняної логопедії, підготовкою майбутніх фахівців і практикою надання логопедичної допомоги особам з ООП.

Розвиток системи підготовки логопедичних кадрів розглянуто з урахуванням внеску В. Бондаря, Е. Данілавичюте, О. Потапенко, Н. Пахомової, В. Синьова, М. Супруна, В. Тарасун С. Федоренко, М. Шеремет та інших учених, чиї праці сприяли формуванню змісту професійної підготовки фахівців спеціальної освіти, становленню кафедральної мережі, розвитку компетентнісної моделі логопеда та професіоналізації логопедичної діяльності.

У межах інклюзивно-інтеграційного та сучасного інноваційно-цифрового й міждисциплінарного періодів встановлено, що професійна підготовка вчителя-логопеда зазнала суттєвого змістового оновлення. Сучасний фахівець має бути готовим до роботи в системі спеціальної освіти та інклюзивного навчання, взаємодії з ІРЦ, участі в команді психолого-педагогічного супроводу, консультування батьків і педагогів, використання цифрових технологій, дистанційних і змішаних форматів логопедичної роботи, а також до здійснення професійної діяльності в умовах кризових і воєнних викликів.

Обґрунтовано, що розвиток системи підготовки логопедичних кадрів є одним із провідних показників зрілості логопедичної допомоги як феномену спеціальної освіти. Формування профільних кафедр, освітніх програм, наукових шкіл, практичної підготовки, післядипломної освіти, професійних стандартів і професійних спільнот забезпечувало наступність знань, професіоналізацію логопедичної діяльності, підвищення якості логопедичних послуг і розширення доступності допомоги для осіб з особливими освітніми потребами.

Узагальнено, що історія підготовки логопедичних кадрів відображає загальну логіку розвитку вітчизняної логопедичної допомоги: від підготовки педагогів-дефектологів для спеціальних закладів освіти до формування сучасного компетентного, мобільного, міждисциплінарно орієнтованого фахівця, здатного забезпечувати логопедичний супровід у спеціальному, інклюзивному, цифровому та соціально змінному освітньому середовищі.

У шостому розділі «Сучасний стан і тенденції розвитку логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами в Україні (2020 р – дотепер)» розкрито зміст сучасного інноваційно-цифрового, кризово-адаптаційного та міждисциплінарного періоду розвитку логопедичної допомоги, виокремленого в авторській періодизації. Аналіз здійснено з урахуванням нормативно-правового, інституційно-організаційного, функціонального, цифровізаційного, міждисциплінарного, соціально-освітнього та кризово-адаптаційного критеріїв, що дало змогу виявити специфіку функціонування логопедичної допомоги в умовах пандемії COVID-19, повномасштабної війни,

цифровізації освіти, розширення інклюзивної практики та зростання ролі професійних спільнот.

У розділі проаналізовано нормативно-інституційне та функціональне оновлення логопедичної допомоги у 2020–2026 рр., стан її надання у 2020–2022 рр., особливості трансформації логопедичної практики в умовах воєнного стану, а також діяльність професійних спільнот як чинника розвитку фахової комунікації, неформальної освіти, професійної підтримки й поширення сучасних логопедичних практик. Встановлено, що в цей період логопедична допомога функціонує не лише в традиційних інституційних формах, а й у межах ІРЦ, команд психолого-педагогічного супроводу, дистанційних і змішаних форматів роботи, професійних об'єднань, цифрових платформ та консультативно-просвітницьких практик.

Доведено, що період із 2020 р. до сьогодні становить якісно новий етап розвитку логопедичної допомоги в Україні, для якого характерні інтенсивна цифровізація, посилення міждисциплінарної взаємодії, розширення функцій вчителя-логопеда, актуалізація консультативної, профілактичної та просвітницької складових, зростання значення командного супроводу й необхідність адаптації логопедичної роботи до кризових умов. Пандемія COVID-19 спричинила активне впровадження дистанційних форм логопедичної допомоги, цифрових ресурсів, онлайн-консультування та нових способів взаємодії з дітьми, батьками й педагогами. Повномасштабна війна посилила потребу в гнучких, мобільних і доступних моделях підтримки осіб з ООП, зокрема дітей, які перебувають у ситуації переміщення, стресу, втрати стабільного освітнього середовища або обмеженого доступу до очних корекційно-розвиткових послуг.

Аналіз сучасного етапу розвитку логопедичної допомоги здійснено з урахуванням праць В. Засенка, С. Кульбиди, С. Литовченко, Л. Прохоренко, О. Таранченко, О. Чеботарьової, у яких розкрито засади інклюзивної освіти, психолого-педагогічного супроводу та підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Водночас логопедичний аспект сучасних трансформацій осмислено через наукові підходи Е. Данілавичюте, С. Коноплястої, Н. Пахомової, Ю. Рібцун, В. Тарасун, В. Тищенка, Л. Трофименко та інших дослідників, які розробляють питання мовленнєвого розвитку, логопедичної діагностики, корекційно-розвиткової роботи й міждисциплінарної взаємодії.

Особливу увагу приділено ролі інклюзивно-ресурсних центрів у сучасній системі логопедичної допомоги. Обґрунтовано, що ІРЦ стали важливою інституційною ланкою оцінювання освітніх труднощів, визначення потреб дитини, організації психолого-педагогічного супроводу, надання корекційно-розвиткових послуг, консультування батьків і педагогів. У цьому контексті *логопедична допомога* розглядається як складник комплексної підтримки особи з особливими освітніми потребами (ООП), спрямований не лише на подолання мовленнєвого порушення, а й на забезпечення комунікативної участі, освітньої доступності, соціальної взаємодії та розвитку функціональної комунікації.

Визначено, що суттєвою ознакою сучасного періоду є професіоналізація логопедичної діяльності, яка виявляється в оновленні професійних функцій фахівця, розвитку компетентнісної моделі логопеда, посиленні вимог до міждисциплінарної взаємодії, володіння цифровими інструментами, здатності працювати в умовах інклюзивного, дистанційного, змішаного та кризового освітнього середовища. Вчитель-логопед дедалі більше постає не лише як фахівець із корекції мовлення, а як учасник команди супроводу, консультант для батьків і педагогів, фахівець із розвитку комунікації, організатор корекційно-розвиткового середовища та суб'єкт міждисциплінарної взаємодії.

Важливим напрямом аналізу стало нормативне оформлення логопедичної допомоги у сфері охорони здоров'я та реабілітації, зокрема закріплення терапії мови і мовлення як напряму відновлення та підтримки комунікації, мовлення і когнітивних функцій осіб з обмеженнями повсякденного функціонування. Це засвідчує розширення професійного поля логопедії за межі суто освітньої корекційної роботи та посилення її зв'язку з міждисциплінарною реабілітаційною моделлю допомоги.

Окремо схарактеризовано роль професійних спільнот, асоціацій, громадських об'єднань, науково-практичних заходів, вебінарів, курсів підвищення кваліфікації, супервізійних і консультативних форматів у розвитку сучасної логопедичної допомоги. Встановлено, що професійні спільноти забезпечують оперативний обмін досвідом, поширення сучасних методик, підтримку фахівців в умовах війни, формування професійної ідентичності, розвиток неформальної освіти та посилення зв'язку між науковою логопедією і практичною діяльністю.

Узагальнено, що сучасний етап розвитку логопедичної допомоги характеризується переходом до відкритої, мобільної, адаптивної, цифровізованої, міждисциплінарної та функціонально зорієнтованої моделі підтримки осіб з ООП. Її провідними тенденціями визначено інклюзивну трансформацію логопедичної допомоги, розширення її функцій у системі психолого-педагогічного супроводу, цифровізацію логопедичної практики, розвиток дистанційних і змішаних форматів роботи, посилення ролі ІРЦ, професіоналізацію діяльності вчителя-логопеда, активізацію професійних спільнот, зростання значення міждисциплінарної взаємодії та орієнтацію на комунікативні потреби, освітню участь і соціальну інтеграцію особи.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання важливої наукової проблеми спеціальної освіти, що полягає в цілісному історико-педагогічному осмисленні становлення й розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з ООП, виявленні її суспільно-історичних, науково-теоретичних, нормативно-правових, інституційно-організаційних, кадрово-професійних, персоналістичних, організаційно-практичних, соціокультурних, інклюзивних, цифровізаційних та

міждисциплінарних засад, обґрунтуванні авторської періодизації, провідних тенденцій, закономірностей, чинників і трансформацій у контексті розвитку спеціальної освіти України.

Відповідно до поставленої мети, завдань дослідження отримано такі результати.

1. Здійснено системний теоретико-методологічний та історико-педагогічний аналіз проблеми становлення й розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами. Встановлено, що означена проблема має міждисциплінарний характер і розроблялася в межах історії спеціальної освіти, логопедії, корекційної педагогіки, психології мовлення, психолінгвістики, спеціальної психології, інклюзивного навчання, професійної підготовки фахівців та нормативно-правового забезпечення підтримки осіб з ООП.

Виявлено, що у вітчизняній і зарубіжній літературі ґрунтовно досліджено окремі аспекти розвитку спеціальної освіти, логопедії, дефектологічної науки, професійної підготовки вчителів-логопедів, організації корекційно-розвиткової роботи та інклюзивного навчання. Водночас доведено, що логопедична допомога як цілісний історико-педагогічний феномен спеціальної освіти, що поєднує науково-теоретичний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний, кадрово-професійний, організаційно-практичний, персоналістичний, соціокультурний, інклюзивний, цифровізаційний та міждисциплінарний виміри, не була предметом спеціального комплексного докторського дослідження.

2. Обґрунтовано концептуальні засади дослідження, визначено методологічні підходи, принципи й критерії історико-педагогічного аналізу розвитку логопедичної допомоги, уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження. Доведено доцільність розгляду логопедичної допомоги як самостійного історико-педагогічного феномену спеціальної освіти, що охоплює систему наукових знань, діагностичних, профілактичних, корекційно-розвиткових, консультативних, навчально-методичних, організаційних, кадрово-професійних та міждисциплінарних компонентів.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, наукової об'єктивності, системності, єдності історичного і логічного, наступності та міждисциплінарності. Застосування історико-педагогічного, історико-генетичного, системного, історіографічного, інституційного, персоналістичного, аксіологічного, антропологічного, нормативно-правового, компетентнісного, соціокультурного, парадигмального та міждисциплінарного підходів забезпечило можливість цілісного аналізу досліджуваного феномену.

Визначено критерії історико-педагогічного аналізу розвитку логопедичної допомоги, серед яких системоутворювальними є соціально-історичний, науково-теоретичний та інституційно-організаційний критерії, а уточнювальними — нормативно-правовий, кадрово-професійний, організаційно-практичний,

персоналістичний, соціально-освітній, термінологічний, цифровізаційний та міждисциплінарний.

3. Виявлено соціально-історичні, наукові та культурно-освітні передумови формування уявлень про мовлення, мовленнєві порушення та шляхи їх подолання від найдавніших часів до другої половини XIX століття. Встановлено, що на ранніх етапах розвитку людської цивілізації уявлення про мовлення й мовленнєві порушення формувалися в межах філософських, медичних, релігійних, педагогічних і соціокультурних пояснень природи людини, її розвитку та можливостей навчання.

Доведено, що поступове накопичення знань про мовлення як психофізіологічний, пізнавальний, соціальний і комунікативний феномен створило підґрунтя для подальшого наукового осмислення мовленнєвих порушень. Установлено, що розвиток медицини, педагогіки, психології, філософії освіти та практик допомоги особам з особливими потребами зумовив перехід від фрагментарних уявлень про мовленнєві труднощі до формування передумов спеціальної педагогічної підтримки.

4. Досліджено становлення медико-педагогічних і дефектологічних засад логопедичної допомоги в Україні у другій половині XIX століття – 1920-х роках. Встановлено, що цей період характеризувався посиленням наукового інтересу до мовлення, мовленнєвих порушень, особливостей розвитку дітей із психофізичними порушеннями та можливостей їх навчання.

Доведено, що саме в другій половині XIX – на початку XX століття відбувалося зближення медичних, педагогічних і психологічних підходів до розуміння мовленнєвих порушень, формувалися передумови дефектологічної науки, виникали перші форми допомоги дітям із мовленнєвими труднощами. З'ясовано, що медико-педагогічний і дефектологічний напрями стали перехідною ланкою між доінституційними уявленнями про мовлення, мовленнєві порушення та подальшою інституціоналізацією логопедичної допомоги в системі спеціальної освіти.

5. Розкрито особливості інституціоналізації логопедичної допомоги в системі спеціальної освіти України впродовж 1920–1940-х років. Встановлено, що в цей період логопедична допомога поступово набувала ознак організованої професійної діяльності, пов'язаної з розвитком дефектологічної науки, закладів спеціальної освіти, педагогічної практики та підготовки фахівців.

Доведено, що інституціоналізація логопедичної допомоги виявлялася у формуванні організаційних структур підтримки дітей із мовленнєвими порушеннями, розвитку спеціальних освітніх установ, упорядкуванні корекційно-педагогічної роботи, розширенні наукового осмислення мовленнєвих порушень та поступовому виокремленні логопедії як напрямку спеціальної педагогіки. Цей етап створив організаційне й наукове підґрунтя для подальшого науково-системного розвитку логопедії та логопедичної допомоги у другій половині XX століття.

6. Проаналізовано розвиток науково-теоретичних засад логопедії, диференціацію організаційних форм логопедичної допомоги та становлення системи підготовки логопедичних кадрів у 1940-х – 1991 рр. Доведено, що цей період став етапом науково-системного розвитку логопедичної допомоги, коли відбувалося поглиблення теоретичних уявлень про мовленнєві порушення, удосконалення їх класифікацій, розроблення методів діагностики й корекції, розвиток логопедичної роботи в дошкільних, шкільних і спеціальних закладах освіти.

Встановлено, що після Другої світової війни відновлення й подальша розбудова системи спеціальної освіти створили передумови для диференціації організаційних форм логопедичної допомоги: спеціальних шкіл, дошкільних закладів, логопедичних груп, логопедичних пунктів, консультативних і методичних форм роботи. Особливе значення мало становлення системи підготовки логопедичних кадрів, розвиток дефектологічних факультетів, кафедр, навчальних планів і програм, що забезпечило професіоналізацію логопедичної діяльності та формування вітчизняних наукових шкіл.

7. Визначено особливості трансформації логопедичної допомоги в умовах становлення державної незалежності України, розвитку національної системи спеціальної освіти, оновлення нормативно-правового забезпечення галузі та утвердження інклюзивної освітньої парадигми в період від 1991 року до початку 2020-х років. Встановлено, що після 1991 року логопедична допомога розвивалася в умовах суспільно-політичних змін, гуманізації освіти, оновлення законодавства, формування національної освітньої політики та поступової переорієнтації спеціальної освіти на особистісно орієнтовану й інклюзивну модель підтримки.

Доведено, що трансформаційно-реформаційний та інклюзивно-інтеграційний періоди характеризувалися модернізацією змісту професійної підготовки вчителів-логопедів, розширенням наукових досліджень у галузі логопедії, оновленням організаційних форм допомоги, посиленням нормативно-правового забезпечення, створенням ІРЦ, розвитком команд психолого-педагогічного супроводу, оновленням професійних функцій учителя-логопеда та розширенням співпраці між фахівцями, педагогами й батьками. З'ясовано, що логопедична допомога дедалі більше інтегрувалася в систему комплексного супроводу, міждисциплінарної взаємодії та індивідуалізації освітнього процесу.

8. Охарактеризовано сучасний інноваційно-цифровий та міждисциплінарний етап розвитку логопедичної допомоги в умовах цифровізації освіти, дистанційної та змішаної логопедичної практики, пандемії COVID-19, воєнних викликів, розширення інклюзивної практики й посилення міждисциплінарної взаємодії. Встановлено, що сучасний етап характеризується поєднанням інклюзивної трансформації, цифровізації професійної діяльності, розвитку дистанційних і змішаних форм логопедичної роботи, активізацією професійних спільнот,

посиленням міждисциплінарної взаємодії та потребою адаптації логопедичної допомоги до кризових суспільних умов.

Доведено, що в умовах пандемії COVID-19, повномасштабної війни та цифрової трансформації освіти логопедична допомога набуває ознак відкритої, мобільної, адаптивної, функціонально зорієнтованої та міждисциплінарної системи підтримки, спрямованої на забезпечення мовленнєвого, комунікативного, освітнього й соціального розвитку особи. Визначено, що посилення взаємозв'язку логопедичної допомоги з освітньою, психолого-педагогічною, реабілітаційною та соціальною підтримкою засвідчує розширення її професійного поля й актуалізує необхідність подальшого вдосконалення організаційних моделей її надання.

9. Розроблено й науково обґрунтовано авторську періодизацію становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з ООП, визначено її критерії, хронологічні межі, ключові історико-педагогічні ознаки, провідні тенденції, закономірності, чинники та особливості розвитку логопедичної допомоги в Україні. Розроблена періодизація охоплює сім історичних періодів: передумовний / доінституційний період формування уявлень про мовлення та мовленнєві порушення; медико-педагогічний та дефектологічний період зародження логопедичної допомоги; період інституціоналізації логопедичної допомоги в системі спеціальної освіти; науково-системний період розвитку логопедії та диференціації логопедичної допомоги; трансформаційно-реформаційний період розвитку логопедичної допомоги в умовах незалежної України; інклюзивно-інтеграційний період розвитку логопедичної допомоги; сучасний інноваційно-цифровий та міждисциплінарний період.

Доведено, що запропонована періодизація ґрунтується не лише на хронологічному принципі, а на комплексному поєднанні системоутворювальних критеріїв – соціально-історичного, науково-теоретичного, інституційно-організаційного – та уточнювальних критеріїв – нормативно-правового, кадрово-професійного, організаційно-практичного, персоналістичного, соціально-освітнього. Це дало змогу відобразити внутрішню логіку еволюції логопедичної допомоги, маркери переходу між історичними періодами та її трансформацію від медико-педагогічних і дефектологічних практик до сучасної інклюзивної, функціонально-комунікативної, цифровізованої та міждисциплінарної системи підтримки осіб з ООП.

Виявлено провідні чинники розвитку логопедичної допомоги: суспільно-політичні трансформації, розвиток медичних, психологічних і педагогічних знань, становлення спеціальної освіти, нормативно-правове забезпечення, діяльність наукових шкіл, професійна підготовка логопедичних кадрів, інституційний розвиток, інклюзивні реформи, цифровізація та міжнародні впливи. Визначено основні тенденції: гуманізацію логопедичної допомоги, її інституціоналізацію, професіоналізацію логопедичної діяльності, диференціацію організаційних форм, міждисциплінарну інтеграцію, інклюзивну трансформацію, цифровізацію,

посилення командного супроводу, розвиток професійних спільнот та орієнтацію на забезпечення комунікативної, освітньої й соціальної участі особи.

Теоретичне узагальнення результатів дослідження дало змогу виявити низку закономірностей розвитку вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги особам з ООП:

- розвиток логопедичної допомоги має виразно детермінований суспільно-історичний характер: на всіх етапах її становлення зміст, організаційні форми, нормативно-правові механізми та кадрове забезпечення визначалися суспільними потребами, державною освітньою політикою, рівнем розвитку науки, медицини, педагогіки та ставленням суспільства до осіб із мовленнєвими порушеннями;

- встановлено закономірний взаємозв'язок між розвитком наукових знань про мовлення та становленням практичної системи логопедичної допомоги;

- доведено, що розвиток логопедичної допомоги в Україні відбувався шляхом послідовної інституціоналізації та професіоналізації галузі;

- встановлено визначальне значення системи професійної підготовки логопедичних кадрів для розвитку теорії та практики логопедичної допомоги;

- доведено поступове розширення предметного поля професійної діяльності логопеда — від корекції окремих мовленнєвих порушень до комплексного психолого-педагогічного, корекційно-розвиткового, консультативного та міждисциплінарного супроводу особистості;

- встановлено посилення міждисциплінарного характеру логопедичної допомоги, яка інтегрує досягнення спеціальної освіти, логопедії, психології, психолінгвістики, нейропсихології, медицини, реабілітології, соціальної роботи та інклюзивної педагогіки;

- обґрунтовано перехід від медико-дефектологічної до соціальної та інклюзивної моделей підтримки особи, що відображає загальносвітові тенденції гуманізації освіти, реалізації прав людини та утвердження інклюзивної парадигми.

Проведене дослідження дало підстави цілісно простежити процес становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з ООП як самостійного історико-педагогічного феномену спеціальної освіти. Доведено, що її історична еволюція відображає загальні закономірності розвитку науки, освіти, державної політики, професійної підготовки фахівців та суспільних уявлень про особливі освітні потреби.

У процесі історичного розвитку логопедична допомога пройшла шлях від поодиноких медико-педагогічних практик до складної багаторівневої системи спеціальної та інклюзивної освіти, яка функціонує на засадах людиноцентризму, міждисциплінарності, доступності, функціонального підходу та забезпечення права особистості на якісну освіту, комунікацію й повноцінну участь у суспільному житті.

Перспективними напрямками подальших досліджень є поглиблення теоретико-методологічних і науково-методичних засад розвитку системи логопедичної допомоги в Україні. Здійснений у дисертації цілісний історико-

педагогічний аналіз становлення й розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги, обґрунтована авторська періодизація, визначені критерії, виявлені тенденції, закономірності, чинники та особливості її еволюції створюють наукове підґрунтя для подальшого осмислення сучасного стану, змісту, організаційних моделей і перспектив розвитку логопедичної допомоги особам з ООП в умовах трансформації спеціальної та інклюзивної освіти України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus, Web of Science Core Collection

1. **Lyndina, Y.** (2022). Interdisciplinary links of speech therapy for individuals or children with special needs. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 14(4), 260–273. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.4/641>
2. Kruty, K., Kurinna, S., Zhuravlova, L., Zheinova, S., Lopatina, H., & **Lyndina, Y.** (2021). Developing Grammatical Competence in Preschoolers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13(3), 20–37. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/438>
3. Bazyma, N., **Lyndina, Y.**, Rasskazova, O., Kavylina, G., Litovchenko, O., & Hrynyk, I. (2022). Research of the problem of autism and autistic disorders: Theoretical aspect. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 14(2), 301–317. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.2/582>
4. **Lyndina, Y.**, Martynyuk, Z., Tovstohan, V., Babichenko, A., Mytsyk, H., & Samoilenko, I. (2023). Psychological and pedagogical technologies in working with children with special educational needs: Neuropedagogical aspect. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 14(1), 302–318. <https://doi.org/10.18662/brain/14.1/421>
5. **Lyndina, Y.**, Soloviova, T., Tkachenko, L., Bielova, O., Lisova, L., & Buhera, Y. (2023). Logopedic technologies in work with children with special educational needs. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 14(3), 210–223. <https://doi.org/10.18662/brain/14.3/471>
6. Hurenko, O., Tsybuliak, N., Mytsyk, H., Popova, A., **Lyndina, Y.**, Lopatina, H., & Suchikova, Y. (2024). Organizational adaptation for inclusive education in universities amidst war. *Journal of Governance & Regulation*, 13(2), 339–353. <https://doi.org/10.22495/jgrv13i2siart10>

Статті в наукових фахових виданнях України

7. **Линдіна, Є. Ю.** (2018). Історія української логопедії в персоналіях: Євгенія Федорівна Соботович. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (35), 47–53.

8. **Линдіна, Є. Ю.** (2020). Логопедична допомога дітям у 60–70 рр. ХХ ст. в Україні: історіографічний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (39), 63–69.

9. **Lyndina, Y.** (2021). The beginning of the system of assistance to children with visual disabilities: Historical and bibliographical aspect. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2(41), 35–39. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2021.228233>

10. **Линдіна, Є. Ю., Козинець, О. В.** (2020). Ретроспективний аналіз логопедичної допомоги дітям із порушеннями інтелектуального розвитку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, (3), 108–117. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2020-1-3>

11. **Линдіна, Є. Ю.** (2021). Ретроспектива надання допомоги дітям з різноманітними порушеннями розвитку в Україні: Х–ХХ століття. *Науковий вісник МДУ. Серія «Педагогіка та психологія»*, 7(1), 18–25. [https://doi.org/10.52534/msu-pp.7\(1\).2021.18-25](https://doi.org/10.52534/msu-pp.7(1).2021.18-25)

12. **Линдіна, Є. Ю.** (2021). Історичні відомості про логопедію: стародавній світ. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, (1), 34–40. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2021-1-1-34-40>

13. **Линдіна, Є. Ю., Козинець, О. В.** (2021). Ключові віхи в розвитку логопедії: з часів античного світу до початку ХVІІІ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (41), 54–64. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.08>

14. **Линдіна, Є.** (2023). Педагогічна творчість як умова ефективної логопедичної допомоги дітям дошкільного віку із особливими освітніми потребами. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, (1), 84–93. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-1-84-93>

15. **Попова, А., Линдіна, Є., Мацейко, Н.** (2023). Наукова активність науково-педагогічних працівників університету: рефлексії впливу умов сучасності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, (2), 56–70. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-2-56-70>

16. **Мицик, Г., Попова, А., Цибуляк, Н., Линдіна, Є.** (2023). Імплементация європейських стандартів і рекомендацій у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні: виклики та можливості. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта в ХХІ столітті»*, (8), 7–20. [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

17. **Линдіна, Є. Ю.** (2023). Еволюція закладів освіти для осіб з особливими освітніми потребами в Україні: історичний аспект. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (45), 54–63. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.09>

18. **Линдіна, Є. Ю.,** Кот, Н. А. (2024). Освіта і виховання в умовах війни: досвід і виклики для закладів вищої освіти (на прикладі Бердянського державного педагогічного університету). *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 92(I(2)), 61–78. <https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.06>
19. **Линдіна, Є. Ю.** (2024). Від історичних передумов до сучасних практик: інтеграція дітей з порушеннями мовлення у загальноосвітнє середовище. *Inclusion and Diversity*, (3), 49–54. <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.3.8>
20. **Lyndina, Y.** (2024). Formation and development of the system of training speech therapy personnel (late XIX–early XXI century). *ScienceRise: Pedagogical Education*, 1(58), 8–14. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2024.298564>
21. **Линдіна, Є. Ю.** (2024). Організація допомоги дітям з порушеннями мовлення в Україні (історія та сучасність). *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (46), 53–59. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.46.08>
22. **Линдіна, Є. Ю.** (2024). Сучасний стан та перспективи підготовки логопедів в Україні. *Перспективи та інновації науки*, 6(40), 254–267. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6\(40\)-254-267](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-254-267)
23. **Линдіна, Є. Ю.** (2024). Теоретико-методологічні питання становлення та розвитку логопедичної допомоги особам із особливими освітніми потребами (ООП). *Наука і техніка сьогодні*, 6(34), 518–531. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6\(34\)-518-531](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6(34)-518-531)
24. **Линдіна, Є. Ю.** (2024). Розвиток спеціальної освіти дітей з порушенням мовлення в Україні в XX–XXI столітті. *Наукові інновації та передові технології*, 7(35), 868–881. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-868-881](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-868-881)
25. **Линдіна, Є. Ю.** (2024). Вплив окремих українських учених на формування логопедичної теорії та практики. *Вісник науки та освіти*, 6(24), 816–828. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6\(24\)-816-828](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6(24)-816-828)
26. **Линдіна, Є. Ю.** (2024). Внесок науковців у розвиток теорії та практики логопедії в Україні: історичний аспект. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 114(2), 50–68. <https://doi.org/10.33189/ectu.v114i2.174>
27. Tychyna, K., Babych, N., **Lyndina, Y.**, & Revutska, O. (2024). The impact of Playdough games on the development of oral motor skills in preschool children with childhood apraxia of speech. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*, 10(3), 51–60. <https://doi.org/10.52534/msu-pp3.2024.51>
28. **Линдіна, Є. Ю.,** Федоренко, С. В. (2025). Витоки та становлення логопедичної допомоги: від давнини до початку інституціоналізації в Україні (до 1960-х рр.). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 119(3), 119–139. <https://doi.org/10.33189/ectu.v119i3.269>

29. **Lyndina, Y., & Fedorenko, S. (2025).** Historical milestones of Ukrainian speech therapy: From origins to the present. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 3(64), 19–26. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2025.337636>

30. **Линдіна, Є. Ю., Козинець, О. В. (2025).** Євгенія Федорівна Соботович: життя з присвятою логопедії (до 90-річчя з дня народження). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*, (25), 202–219. <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2025-25.202-218>

Колективні монографії

31. **Lyndina, Y. (2017).** Contribution of E. Sobotovich to the development of special education for children with mental and physical disabilities. In *Transformations in Contemporary Society: Social Aspects* (pp. 114–121). The Academy of Management and Administration in Opole.

32. **Lyndina, Y., & Revutska, O. (2020).** The animated facilities as factor of emotional development of children from speech-language pathology. In *Education During a Pandemic Crisis: Problems and Prospects* (pp. 113–117). The Academy of Management and Administration in Opole.

33. **Lyndina, Y., Revutska, O., & Starynska, O. (2020).** Historical and methodological aspect of correctional work with children with disabilities of intellectual development. In *Erbe der europäischen Wissenschaft: Erziehung und Pädagogik, Psychologie und Soziologie* (Buch 2, Teil 6, pp. 71–88). Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». <https://doi.org/10.30888/978-3-9821783-8-7.2020-02-06-056>

Матеріали наукових конференцій

34. **Линдіна, Є. Ю. (2017).** Використання невербальних засобів комунікації в корекційній педагогіці. *Innovations and Modern Technology in the Educational System: Contribution of Poland and Ukraine: Conference Proceedings* (Sandomierz, Poland, May 5–6, 2017, pp. 77–81).

35. **Линдіна, Є. Ю. (2017).** Історичні аспекти розвитку спеціальної освіти в Україні. *Educational in the Field of Pedagogy and Psychology: Prospective and Priority Directions of Scientific Research: Internship Proceedings* (Lublin, Poland, November 27 – December 1, 2017, pp. 99–102). Baltija Publishing.

36. **Линдіна, Є. Ю. (2019).** Різновиди залучення батьків до співпраці в логопедичному сьогоденні. *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 4–5 жовтня 2019 р., С. 134–137). Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

37. **Линдіна, Є. Ю., Ревуцька, О. В. (2020).** Використання терапії піском в корекційній роботі з дітьми з логопатологією. *Scientific Achievements of Modern Society: Abstracts of the XII International Scientific and Practical Conference* (Liverpool, United Kingdom, 2020, pp. 323–332). Cognum Publishing House.

38. **Линдіна, Є. Ю. (2020).** Окремі питання вдосконалення спеціальної освіти в Україні: історичний огляд. *Корекційно-реабілітаційна діяльність:*

стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Суми, 25 листопада 2020 р., С. 20–23). СумДПУ імені А. С. Макаренка.

39. **Линдіна, Є. Ю.,** Козинець, О. В. (2020). Історія вивчення психічного розвитку дітей з порушеннями в різні проміжки часу (XVI–XX ст.). *Science. Innovation. Quality: Book of Papers of the 1st International Scientific-Practical Conference* (Berdyansk, December 17–18, 2020, pp. 45–48). BSPU.

40. **Линдіна, Є. Ю.** (2021). До питання логопедичної допомоги дітям з порушеннями слуху. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Київ, 26 березня 2021 р., С. 159–163).

41. **Линдіна, Є. Ю.** (2021). Історична ретроспектива логопедичної допомоги в системі освіти України. *Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чернівці, 26–27 травня 2021 р., С. 204–208). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

42. **Линдіна, Є. Ю.** (2021). Логопедична допомога дітям з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 25 листопада 2021 р., С. 86–87). Запорізький національний університет.

43. **Линдіна, Є. Ю.,** Козинець, О. В. (2022). Труднощі у навчанні та соціалізації дітей з порушеннями зору, слуху та інтелекту. *Європейські практики інклюзивної освіти: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 12 травня 2022 р., С. 100–104).

44. **Линдіна, Є. Ю.,** Козинець, О. В. (2022). Труднощі у навчанні та соціалізації дітей із затримкою психічного розвитку, порушеннями опорно-рухового апарату та розладами аутистичного спектру. *В подоланні соціальних та культурних викликів: Європа разом з Україною: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 травня 2022 р., С. 75–78).

45. **Линдіна, Є. Ю.,** Козинець, О. В. (2022). Рекомендації сім'ям, які виховують дитину із заїканням. *Стан та тенденції розвитку науки, освіти і суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (м. Полтава, 7 червня 2022 р., С. 15–18).

46. **Линдіна, Є. Ю.,** Ревуцька, О. В., Гузенко, С. Б., Самсонова, К. В. (2023). Новітні орієнтири подолання порушень звуковимови у дітей. *Modern Trends in the Development of Science and Technology: Proceedings of the International Conference* (Johannesburg, South Africa, April 3–4, 2023, pp. 23–27). LIU.

47. **Линдіна, Є. Ю.,** Старинська, О. В., Ревуцька, О. В., Лисенко, Л. М. (2023). Світові практики та ресурси в галузі інклюзивної освіти. *Recent Advances in*

Science: Proceedings of the International Conference (Prague, Czech Republic, May 3–4, 2023, pp. 20–28). LIU.

48. Попова, А. В., **Линдіна, Є. Ю.** (2023). Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: періодизація та особливості. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (С. 100–108).

49. Гуренко, О. І., **Линдіна, Є. Ю.**, Попова, А. В. (2023). Inclusion policy at BSPU: Analysis of the state of implementation. *Навчання і викладання: після війни та під час миру: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (С. 58).

50. Popova, A., **Lyndina, Y.**, & Popov, P. (2023). Factors influencing scientific activity of university faculty members in peaceful pre-COVID-19, COVID-19, and war periods. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 36(3), 53–64. <https://doi.org/10.17951/j.2023.36.3.53-64>

51. **Lyndina, Y. Y.**, & Kot, N. A. (2024). Transformation of extracurricular activities in wartime: An analysis based on the Berdyansk State Pedagogical University. In *Ukrainian Universities Amidst New Realities: The Conservation of Scientific and Human Resources* (pp. 229–244). Riga, Latvia: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-434-4-11>

52. **Lyndina, Y.**, & Revutska, O. (2020). Experience, potential and prospects on issues of implementation of inclusive education into the educational content of BSPU. *Project Approach in the Didactic Process of Universities: International Dimension* (Part 1, pp. 100–107). Lodz, Poland: PIKTOR Szlaski i Sobczak Spółka Jawna.

53. **Линдіна, Є.Ю.** (2026). Становлення логопедичної допомоги в Україні як підґрунтя розвитку інклюзії у вищій школі. *Інклюзія у вищій школі: виклики, практика, перспективи»: матеріали I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 22-23 січня 2026 р., С.20-24).

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

54. Тищенко, В. В., **Линдіна, Є. Ю.** (2019). Загальна характеристика системи корекційної роботи з удосконалення шляхів подолання первинного недорозвитку мовлення, розробленої Є. Ф. Соботович. У М. К. Шеремет (Ред.), *Хрестоматія з логопедії: навчальний посібник* (с. 211–221). Книга-Плюс. ISBN 978-966-460-123-5.

55. **Линдіна, Є. Ю.**, Ревуцька, О. В. (2020). Комплексний підхід в профілактиці мовленнєвих та міофункціональних порушень у дітей дошкільного віку. *Особливі діти: освіта і соціалізація: збірник тез доповідей VI Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології* (Київ–Запоріжжя, 1–2 жовтня 2020 р., С. 74–76). Запоріжжя: Хортицька національна академія.

56. **Линдіна, Є. Ю.**, Ревуцька, О. В. (2020). Актуальні питання міждисциплінарної взаємодії в організації допомоги дітям із зубощелепними, міофункціональними та мовленнєвими порушеннями. *Science and Education:*

Problems, Prospects and Innovations: Abstracts of the 2nd International Scientific and Practical Conference (Kyoto, Japan, November 4–6, 2020, pp. 515–522). CPN Publishing Group.

57. **Lyndina, Y.**, & Revutska, O. (2021). Advice on communication with children of pre-school age with autism spectrum disorder. *Proceedings of the II International Education Forum «Best Educational Practices: Ukraine, Europe, World»* (Kyiv, January 24, 2021, pp. 324–329). Association for Promotion of Education and Science Globalization SPACETIME.

58. **Линдіна, Є. Ю.** (2021). Персоналія Євгенії Федорівни Соботович. В. І. Бондаря & В. М. Синьова (Ред.), *Українська спеціальна педагогіка в персоналіях* (С. 386–412). Запоріжжя: Хортицька національна академія.

59. **Линдіна, Є. Ю.**, Ревуцька, О. В. (Упоряд.). (2021). *Технології логопедичного обстеження* (2-ге вид., допов. і доопрац.). Київ: Освіта України. (Линдіна Є. Ю. — автор розділів 1–3 із 5).

АНОТАЦІЯ

Линдіна Є. Ю. Становлення та розвиток вітчизняної теорії та практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. – Київ, 2026.

У дисертації здійснено цілісне історико-педагогічне дослідження становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги особам з особливими освітніми потребами в широких хронологічних межах — від найдавніших уявлень про мовлення, мовленнєві порушення та способи їх подолання до сучасного інноваційно-цифрового й міждисциплінарного етапу розвитку логопедичної допомоги в Україні. Обґрунтовано логопедичну допомогу як самостійний історико-педагогічний феномен спеціальної освіти, що поєднує науково-теоретичний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний, кадрово-професійний, організаційно-практичний, персоналістичний, соціокультурний, інклюзивний, термінологічний, цифровізаційний та міждисциплінарний виміри.

На основі історіографічного, джерелознавчого, історико-педагогічного та системного аналізу визначено ступінь наукової розробленості проблеми, обґрунтовано авторське трактування логопедичної допомоги, розкрито еволюцію наукових підходів до мовлення, мовленнєвих порушень, особливих освітніх потреб і способів організації підтримки осіб із порушеннями мовленнєвого розвитку. Уточнено понятійно-термінологічний апарат дослідження з урахуванням історичної змінності термінології, особливостей її функціонування на різних етапах розвитку спеціальної освіти та інклюзивних і міждисциплінарних контекстів.

Виявлено соціально-історичні, культурні, філософські, медичні й педагогічні передумови формування уявлень про мовлення та способи подолання його порушень від найдавніших часів до початку інституціоналізації спеціальної освіти. Розкрито особливості становлення системи логопедичної допомоги в Україні, формування її організаційних форм, нормативно-правових засад, науково-методичного забезпечення та професійної підготовки логопедичних кадрів. Охарактеризовано внесок українських учених, наукових шкіл, закладів вищої освіти, спеціальних та інклюзивних інституцій у розвиток теорії і практики логопедичної допомоги.

Розроблено й науково обґрунтовано авторську періодизацію становлення та розвитку вітчизняної логопедичної допомоги, яка охоплює сім історичних періодів: передумовний / доінституційний, медико-педагогічний та дефектологічний, інституціоналізації логопедичної допомоги, науково-системний, трансформаційно-реформаційний, інклюзивно-інтеграційний, сучасний інноваційно-цифровий та міждисциплінарний. Періодизація ґрунтується на комплексному поєднанні системоутворювальних критеріїв (соціально-історичного, науково-теоретичного, інституційно-організаційного) та уточнювальних критеріїв (нормативно-правового, кадрово-професійного, організаційно-практичного, персоналістичного та соціально-освітнього).

Доведено, що після здобуття Україною незалежності розвиток логопедичної допомоги відбувався під впливом реформування спеціальної освіти, гуманізації освітньої політики, оновлення нормативно-правового забезпечення, професіоналізації логопедичної діяльності та поступового утвердження інклюзивної моделі навчання. Визначено, що сучасний етап розвитку логопедичної допомоги характеризується цифровізацією, міждисциплінарною взаємодією, діяльністю інклюзивно-ресурсних центрів, поширенням дистанційних і змішаних форматів роботи, активізацією професійних спільнот, розширенням реабілітаційного контексту логопедичної допомоги та функціонуванням системи підтримки осіб з особливими освітніми потребами в умовах пандемії COVID-19, повномасштабної війни, освітніх втрат, вимушеного переміщення та кризової адаптації освітнього простору.

Наукова новизна дослідження полягає в цілісному історико-педагогічному обґрунтуванні становлення та розвитку вітчизняної теорії і практики логопедичної допомоги, визначенні її як самостійного феномену спеціальної освіти, розробленні авторської періодизації, виявленні провідних тенденцій, чинників, закономірностей та особливостей її історичної еволюції. Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання у процесі підготовки фахівців спеціальної освіти, удосконалення освітніх програм, навчально-методичного забезпечення, професійних стандартів, програм підвищення кваліфікації, а також у діяльності закладів спеціальної освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, закладів охорони здоров'я, реабілітаційних установ і професійних об'єднань.

***Ключові слова:** логопедична допомога, логопедія, спеціальна педагогіка, спеціальна освіта, інклюзивне навчання, особи з особливими освітніми потребами, історія логопедії, підготовка логопедичних кадрів, наукові школи логопедії, інклюзивно-ресурсний центр, міждисциплінарна взаємодія, історико-педагогічне дослідження, періодизація розвитку логопедичної допомоги.*

ABSTRACT

Lyndina Ye. Yu. Formation and Development of the National Theory and Practice of Speech and Language Therapy Support for Persons with Special Educational Needs. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in Specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy. – Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2026.

The dissertation presents a holistic historical-pedagogical study of the formation and development of the national theory and practice of speech and language therapy support for persons with special educational needs within broad chronological boundaries — from the earliest ideas about speech, speech disorders and ways of overcoming them to the contemporary innovative-digital and interdisciplinary stage of the development of speech and language therapy support in Ukraine. Speech and language therapy support is substantiated as an independent historical-pedagogical phenomenon of special education that integrates scientific-theoretical, legal-regulatory, institutional-organizational, personnel-professional, organizational-practical, personalistic, sociocultural, inclusive, terminological, digitalization-related and interdisciplinary dimensions.

On the basis of historiographical, source-based, historical-pedagogical and systemic analysis, the degree of scholarly development of the problem is determined; the author's interpretation of speech and language therapy support is substantiated; and the evolution of scientific approaches to speech, speech disorders, special educational needs and ways of organizing support for persons with speech development disorders is revealed. The conceptual and terminological framework of the study is clarified with regard to the historical variability of terminology, the specific features of its functioning at different stages in the development of special education, and contemporary inclusive and interdisciplinary contexts.

The study identifies the socio-historical, cultural, philosophical, medical and pedagogical prerequisites for the formation of ideas about speech and ways of overcoming its disorders from ancient times to the beginning of the institutionalization of special education. It reveals the specific features of the formation of the system of speech and language therapy support in Ukraine, including the development of its organizational forms, legal and regulatory foundations, scientific and methodological provision, and professional training of speech and language therapy personnel. The contribution of Ukrainian scholars, scientific schools, higher education institutions, special and inclusive

institutions to the development of the theory and practice of speech and language therapy support is characterized.

An authorial periodization of the formation and development of national speech and language therapy support is developed and scientifically substantiated. It comprises seven historical periods: the prerequisite / pre-institutional period; the medical-pedagogical and defectological period; the period of institutionalization of speech and language therapy support; the scientific-systemic period; the transformational-reform period; the inclusive-integrative period; and the contemporary innovative-digital and interdisciplinary period. The periodization is based on a comprehensive combination of system-forming criteria — socio-historical, scientific-theoretical and institutional-organizational — and clarifying criteria — legal-regulatory, personnel-professional, organizational-practical, personalistic and socio-educational.

It is proved that after Ukraine gained independence, the development of speech and language therapy support was influenced by the reform of special education, the humanization of educational policy, the renewal of the legal and regulatory framework, the professionalization of speech and language therapy activity, and the gradual establishment of an inclusive model of education. It is determined that the contemporary stage in the development of speech and language therapy support is characterized by digitalization, interdisciplinary interaction, the activity of inclusive resource centres, the spread of distance and blended formats of work, the activation of professional communities, the expansion of the rehabilitation context of speech and language therapy support, and the functioning of the support system for persons with special educational needs under the conditions of the COVID-19 pandemic, full-scale war, educational losses, forced displacement and crisis adaptation of the educational space.

The scientific novelty of the study lies in the holistic historical-pedagogical substantiation of the formation and development of the national theory and practice of speech and language therapy support; in defining it as an independent phenomenon of special education; in developing an authorial periodization; and in identifying the leading trends, factors, regularities and specific features of its historical evolution. The practical significance of the results lies in their possible use in the professional training of special education specialists, the improvement of educational programmes, educational and methodological provision, professional standards and professional development programmes, as well as in the activities of special and inclusive education institutions, inclusive resource centres, healthcare institutions, rehabilitation institutions and professional associations.

Keywords: *speech and language therapy support, speech therapy, special pedagogy, special education, inclusive education, persons with special educational needs, history of speech therapy, training of speech and language therapy specialists, scientific schools of speech therapy, inclusive resource center, interdisciplinary cooperation, historical and pedagogical research, periodization of speech and language therapy support development.*

Підписано до друку 07.08.2026. Формат 60х84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Обл.- вид. арк. 1,89. Ум. друк. арк. 2,1.
Наклад 100 прим. Зам. № 8/26.

Віддруковано з оригінал-макета
ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03115, м. Київ, вул. С. Чобану, 24
тел.: (050)462-95-48; (067) 820-84-77
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net